

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Markus Paide

**Saksa vabakorpuslased Lätis 1919. aastal:
poliitiline tagapõhi**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Ago Pajur

Tartu 2022

Sisukord

Sissejuhatus	3
Vabakorpuste moodustamise tagamaad	8
Poliitilisi kavatsusi ja arenguid kuni Landeswehri sõjani	20
Vabakorpuslased pärast Landeswehri sõda	28
Kokkuvõte	40
Kasutatud allikad ja kirjandus	42
Summary	46

Sissejuhatus

Esimese maailmasõja tulemusel oli vana maailmakord tõsiselt raputada saanud: miljonid kaotatud inimesed, endised impeeriumid kokku varisenud või vaevu koos püsimas. Siiski ei tähendanud vaerahu sõlmimine 11. novembril 1918. aastal relvastatud konfliktide lõppu. Endise korra kokkuvarisemise ning erinevate sotsiaalsete, kultuuriliste ja majanduslike protsesside tulemusel olid mõtte iseseisvast riigisüsteemile üle võtnud ka mitmed väiksearvulisemad rahvused Euroopas. Venemaal toimuv revolutsioon, Saksamaa vägede tagasitõmbumine hõivatud idaaladelt, Austria-Ungari impeeriumi lagunemine ning sellest tulenev korralagedus lõi äsja tekkinud võimuvaakumi tingimustes soodsa pinnase uute riikide loomiseks. 1918. aasta 13. novembril tühistas Vladimir Lenin Brest-Litovski rahulepingu ning peagi alustas Punaarmee sissetungi endise Vene impeeriumi läänekubermangudesse, et maailmasõjajärgsed valdused nüüd uuele Venemaa valitsusele allutada.¹

Punaarmee pealetung oli katalüsaatoriks Eesti Vabadussõja puhkemisele, mida võib pidada Eesti ajaloo üheks kõige tähtsamaks sündmuseks, mille käigus kinnitas Eesti, jõuga – tõenäoliselt kõige mõjusama vahendiga enda eksistentsi. Lisaks Nõukogude Venemaa vastu võitlemisele sattusid Eesti väed sõjategevusse ka valdavalt sakslastest koosnevate väeüksustega, kes formaalselt allusid Lätis tegutsenud pastor Andrievs Niedra juhitud valitsusele. Eesti historiograafia Landeswehri sõjana tuntud konflikt osutus kaasajal eestlaste jaoks ilmselt ülimaks rahvusliku ärkamise väljenduseks, läbi mille kunagine “orjarahvas” saavutas võidu oma pikaajaliste “orjastajate” üle.² Tunnustatud Soome ajaloolase Seppo Zetterbergi hinnangul tehti Võnnu hõivamisega 23. juunil 1919. a lõpp baltisakslaste unistustele luua Baltikumis ühtne saksa riik. Selle suursündmuse tähistamiseks seati 1934. aastal sisse ka uus riigipüha – võidupüha.³

Võrreldes Eestiga võib Lätis 1919. aasta kevadel valitsenud olukorda pidada keerukamaks. Seda hinnangut toetab asjaolu, et Lätis pretendeerisid üheaegselt võimule kolm eri valitsust: rahvuslik Kārlis Ulmanise valitsus, saksa orientatsiooniga Andrievs Niedra valitsus ning Venemaa

¹ Seppo Zetterberg, Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2010, lk 389.

² Eesti Vabadussõja ajalugu II: Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak, 2020, lk 80.

³ Zetterberg, Eesti ajalugu, lk 393.

kommunistide toetatud enamlik valitsus, mille eesotsas seisis Pēteris Stučka.⁴ Lisaks Läti niigi komplitseeritud olukorrale suundusid sinna Saksamaalt vabatahtlikud võitlejad, keda ajalookirjutuses tuntakse vabakorpustlaste nime all. Nende tegevus Lätis on otseselt seotud ka Eestiga, sest Landeswehri sõjas seisid saksa vabakorpustlased vastamisi Eesti vägedega.

Eesti ajalookirjutuses on jäänud tagaplaanile üksikasjalikum Lätis viibinud Saksa vabakorpustlaste (*Baltikumkämpfer*'ite⁵) tegevuse tagamaade käsitus. Teematika on küll pärvinud vähesel määral tähelepanu Eesti vaatevinklist,⁶ kuid Lätis toimunu kontekstis on seda vähe uuritud. Landeswehri sõja tervikliku mõistmise seisukohast on aga oluline osa ka Läti olustiku ja vabakorpuste tegevuse analüüsimisel – kuigi on teada, mis eestlasi Landeswehri sõtta tõmbas, siis vastaspoolt puudutavalt on seni mitmed asjaolud jäänud suurema tähelepanuta. Olemasolevas eestikeelses Landeswehri sõja tagamaade käsitluses on enim tähelepanu pärvinud kindralmajor Rüdiger von der Goltz ja tema teostamata jäänud ambitsioonid, lisaks on mainitud Ulmanise valitsuse kukutamist ühes Andrievs Niedra saksameelse “nukuvalitsuse” sisseseadmisega, ja lätlaste küllaltki sooja suhtumist enamlusesse.⁷ Vähesel määral on eesti ajalookirjutuses kajastatud ka Saksamaa esindaja August Winnigi tegevust, kes oli Lätiga sõlmitud lepingu ühe osapoole tähtsaim esindaja. Tegelikult tegi just selle konkreetse lepingu sõlmimine suuremate sakslastest koosnevate väekoondiste moodustamise Lätis võimalikuks.⁸ Niisiis on 1919. aasta jaanuarist alates hulgaliselt Lätisse suundunud riigisaksa vabatahtlikega seonduvat eestikeelses ajalookirjutuses vaid pinnapealselt vaadeldud.

Käesoleva bakalaureusetöö põhieesmärk on, arvestades eelnevalt väljatoodud asjaolusid, uurida Saksa vabakorpuste Läti territooriumile saabumise poliitilisi tagamaid ning vabakorpustlaste tegevusega kaasnenud poliitilisi arenguid kuni nende väljaviimiseni Lätist. Seejuures on

⁴ Jukka Rislakki, *Case for Latvia. Disinformation Campaigns Against a Small Nation: Fourteen Hard Questions and Straight Answers about a Baltic Country*. Amsterdam: Rodopi, 2014, lk 88.

⁵ Annemarie Sammartino, *The Impossible Border: Germany and the East 1914-1922*. Ithaca: Cornell University Press, 2014, lk 46.

⁶ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 2. köide. 3. trükk. Tallinn: Mats, 1997; Eesti Vabadussõja ajalugu II. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak, 2020; Reigo Rosenthal, *Laidoner – väejuht: Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas*. Tallinn: Argo, 2008; Peeter Kaasik, Sõda Bermondiga: Eesti vaatenurk. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, 2018, 3, 73-89; Ago Pajur, Landeswehri sõja puhkemine: Eesti vaatenurk. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, 2009, 2, 51–71.

⁷ Seppo Zetterberg, Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2010; Eesti Vabadussõda 1918–1920. 2. köide. 3. trükk. Tallinn: Mats, 1997; Eesti Vabadussõja ajalugu II. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak, 2020; Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2005.

⁸ Dominique Venner, *Söldner ohne Sold: die deutschen Freikorps 1918–1923*. Kiel: Arndt, 1984, lk 108.

eesmärgiks koondada varasem historiograafia üheks terviklikuks käsitluseks ning avada mõningaid kodumaises ajalookirjutuses varasemalt vähem tähelepanu pälvinud teemasid.

Sellest lähtuvalt on töö peamised uurimisküsimused on järgnevad:

- 1) mis asjaolud viisid Kārlis Ulmanise valitsuse ning August Winnigi vahelise lepingu sõlmimiseni ja mil viisil mõjutas nimetatud leping vabakorpustlaste värbamist;
- 2) mis olid vabakorpustlaste Lätisse saabumise peamised põhjused ja ajendid;
- 3) mis olid vabakorpustlaste ja nende juhtide põhilised eesmärgid;
- 4) millised arengud mõjutasid vabakorpustlaste käekäiku Landeswehri sõja järgselt.

Kuivõrd Landeswehri sõja põhjused ja sõja käik on Eesti historiograafias leidnud põhjalikku kajastamist, on nimetatud teemadering jäetud uurimistöös vaatluse alt välja.

Töö on jagatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis käsitletakse Saksa vabakorpuste saabumist Läti territooriumile ning kirjeldatakse Lätis valitsenud poliitilist ja sõjalist olustikku, mis tegi vabakorpuste saabumise võimalikuks. Peatükis antav ülevaade, mis algab 1918. aasta novembrikuuga, keskendub ka vabakorpustlaste meelestatusele ja motiividele. Teises peatükis uuritakse poliitilisi arenguid, mis viisid Ulmanise valitsuse kukutamise ja Riia vallutamiseni. Seejuures on üheks läbivaks teemaks kindralmajor Rüdiger von der Goltzi roll nimetatud arengutes. Kolmas peatükk keskendub mõningatele olulisematele Landeswehri sõja järgsetele protsessidele, sealhulgas sakslastest vabatahtlike lahkumisele Baltikumist.

Kuigi varasemas ajalookirjutuses ei ole valdavalt käsitletud vabakorpustlaste tegevusele eelnenud või sellega kaasnenud poliitilisi protsessesse Lätis kui Landeswehri sõja üht ajendit, on selle läbitöötamine siiski oluline, uurimaks lähemalt ka seda osapoolt, kelle vastu eestlased sõdisid. Kõige põhjalikumalt on Landeswehri sõjani viinud sündmuse käsitletud ajaloolase Reigo Rosenthali uurimistöös “Laidoner – väejuht” ning Eestist pärit baltisaksa ajakirjaniku ja kirjastaja Berend von Nottbecki 2009. aastal ilmunud teoses “Võnnu lahingu eellugu”.⁹ Rosenthal keskendub oma teoses Landeswehri sõja tagamaade küsimuses peamiselt 1919. aasta hiliskevadistele sündmustele. Nottbecki teos keskendub samuti Landeswehri sõja eelloole, kuid sisaldab hulgaliselt vabakorpustlasi puudutavat informatsiooni baltisakslase vaatenurgast.

⁹ Reigo Rosenthal, *Laidoner – väejuht: Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas*. Tallinn: Argo, 2008; Berend von Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*. Tallinn: Kunst, 2009.

Vabadussõja ajal Lätis toimunud poliitilistele arengutele on tähelepanu pööratud ka Vabadussõja ajaloo üldkäsitlustes, s.o nii aastatel 1937/39 kui aastal 2020 ilmunud kollektiivsetes monograafiates.¹⁰ 1939. aasta Vabadussõja Ajaloo Komitee väljaanne on koostatud ajal, mil Vabadussõja sündmused olid küllaltki värskelt meeles. Lisaks oli kõnealuse kõite üheks põhieesmärgiks käsitleda just poliitilisi sündmusi, mis on ka käesoleva bakalaureusetöö juures olulised. Uusima üldkäsitluse töösse kaasamise eesmärgiks oli leida uurimistöö tarbeks võimalikult värsket informatsiooni. Vene Läänearmee uurimise seisukohalt pakub aga olulist tuge Reigo Rosenthali uurimus Loodearmee.¹¹

Välisautorite seast osutusid olulisimaiks Annemarie Sammartino, Vejas Gabriel Liuleviciuse ja Dominique Venneri teosed.¹² Sammartino on Ameerika Ühendriikidest pärit ajaloolane, kes uurib oma teoses Esimese maailmasõja käigus ja ühtlasi selle järel Saksamaaga seotud migratsioonilaineid, sealhulgas Baltikumi suundunud sakslasi. Liulevicius on samuti USA ajaloolane, kes käsitleb oma teostes 18.–20. sajandil sakslaste seas levinud mõttevoole, arusaamu ja uskumusi seoses kodumaast itta jäävate aladega. Lisaks uurib ta sakslaste kogemusi Esimese maailmasõja idarindel ning seda, missugust mõju maailmasõjas osalemine neile avaldas. Venner on prantslasest ajaloolane, kes keskendub oma teoses vabakorpuste ajaloole ja nende tegevusele ajavahemikus 1918–1923. Bakalaureusetöö kirjutamisel, eelkõige aga teemaga tutvumisel, osutusid paljude teiste seas oluliseks just ülalmainitud kolme autori uurimused, mis kajastavad lähemalt Lätis enne Landeswehri sõda valitsenud olusid, sealjuures ka vabakorpuslaste teemat.

Lisaks on uurimistöö kirjutamisel ja teema tundmaõppimisel kasutatud järgnevate läti päritolu ajaloolaste teoseid: Alfred Bilmanise “*A History of Latvia*” (1951), Daina Bleiere jt “*History of Latvia: the 20th century*” (2006), Andrejs Plakansi “*The Latvians: a short history*” (1995), Arnolds Spekke “*History of Latvia*” (2006), Ādolfs Šilde “*Latvijas Vēsture*” (1976).¹³ Samuti Soome

¹⁰ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 2. köide. 3. trükk. Tallinn: Mats, 1997; Eesti Vabadussõja ajalugu II. Tallinn: Varrak, 2020.

¹¹ Reigo Rosenthal, *Loodearmee*. Tallinn: Argo, 2006.

¹² Annemarie Sammartino, *The Impossible Border: Germany and the East 1914-1922*. Ithaca: Cornell University Press, 2014; Vejas Gabriel Liulevicius, *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity, and German Occupation in World War I*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000; Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to Present*. Oxford: Oxford University Press, Incorporated, 2009; Dominique Venner, *Söldner ohne Sold: die deutschen Freikorps 1918–1923*. Kiel: Arndt, 1984.

¹³ Alfred Bilmanis, *A History of Latvia*. Princeton: Princeton University Press, 1951; Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda, *History of Latvia: the 20th century*. Riia: Jumava, 2006; Andrejs Plakans, *The Latvians: a short history*. Stanford: Hoover Institution Press, 1995; Ādolfs Šilde, *Latvijas Vēsture 1914-1940*. Stockholm: Daugava, 1976.

ajaloolaste Seppo Zetterbergi “Eesti ajalugu” (2010) ja Jukka Rislakki “*Case for Latvia*” (2014).¹⁴ Baltisaksa ajalookirjutusest on kasutatud ka Georg von Rauchi “*The Baltic States*” (1974).¹⁵ Lisaks on kasutatud ka Michael Kelloggi uurimusel põhinevat teost “*The Russian Roots of Nazism*” (2011) ning Stanley Page’i uurimistööd “*The formation of the Baltic States*” (1970).¹⁶

Samuti on bakalaureusetöö kirjutamisel kasutatud Rüdiger von der Goltzi¹⁷, Pavel Bermond-Avalovi¹⁸, August Winnigi¹⁹ ning vabakorpustlase Ernst von Salomoni²⁰ kui töös käsitletavate sündmuste kaasaegsete mälestusi. Arhiivimaterjalidest on kasutatud Rahvusarhiivis säilitatava Vabadussõja ajaloo komitee töökomisjoni fondis (ERA.2124) leiduvaid allikaid.

Bakalaureusetöö autori otsusel on kasutamata jäetud ainus eestikeelne tõlketeos Saksa vabakorpustest,²¹ kuivõrd teose teemakäsitus on liialt lihtsustatud ja ülevaatlik ning viidete puudumisel on selles leiduva informatsiooni tõlevastavuses sageli võimatu veenduda.

¹⁴ Seppo Zetterberg, *Eesti ajalugu*. Tallinn: Tänapäev, 2010; Jukka Rislakki, *Case for Latvia. Disinformation Campaigns Against a Small Nation: Fourteen Hard Questions and Straight Answers about a Baltic Country*. Amsterdam: Rodopi, 2014.

¹⁵ Georg von Rauch, *The Baltic States: The Years of Independence Estonia Latvia Lithuania 1917-1940*. Berkeley: University of California Press, 1974.

¹⁶ Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917–1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011; Stanley W. Page, *The Formation of the Baltic States*. New York: Howard Fertig, 1970.

¹⁷ Rüdiger von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*. Tallinn: Olion, 2004.

¹⁸ Pavel Bermond-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus. Erinnerungen von General Fürst Awaloff Oberbefehlshaber der Deutsch-Russischen Westarmee im Baltikum*. Glückstadt ja Hamburg: J. J. Augustin, 1925.

¹⁹ August Winnig, *Am Ausgang der deutschen Ostpolitik*. Berlin: Staatsappolitischer Verlag, 1921.

²⁰ Ernst von Salomon, *The Outlaws*. London: Arktos, 2013.

²¹ Ramiro Bujeiro, Carlos Caballero Jurado, *Saksa vabakorpused 1918-1923*. Tallinn: Grenader Grupp OÜ, 2017.

Vabakorpuste moodustamise tagamaad

Esimese maailmasõja lõpuga oli Saksamaad ähvardamas revolutsioon. Keisririigi aeg oli läbi saanud ning vastset Saksa Vabariiki ohustasid vasakäärmuslastest revolutsionäärid. Kaks Saksamaa vasakäärmuslikku parteid (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands ja Kommunistische Partei Deutschlands) olid seisukohal, et Saksa valitsuses olevad sotsiaaldemokraadid on revolutsioonilised põhimõtted reetnud, ning püüdsid valitsust vägivaldselt kukutada. Soovimata näha oma kodumaa pöördumist enamlusse, koondusid I maailmasõjast naasnud sõdurid erinevate karismaatiliste juhtfiguuride ümber.

Seesuguseid vabatahtlikest moodustatud üksuseid hakati nimetama vabakorpusteks. Nende näol oli tegemist “uut laadi sõdalaskonnaga”, mis ühendas erinevate seisuste esindajad ühise eesmärgi alla – likvideerida kodumaal valitsev korratus.²² Vabakorpustega ühinesid peamiselt endised sõdurid ja ohvitserid, kellele lisandusid töötud, õpilased ja patriootlikud noorukid. Enamik vabatahtlikeks kandideerinud endistest sõduritest tundsid end kasarmukeskkonnas koduselt ning ei suutnud või ei tahtnud seetõttu tsiviilelu juurde naasta. Kõrgemale auastmele jõudnud sõjaväelastele ei paistnud väljavaade töötu tsiviilisiku elust kuigi ahvatlevana, mistõttu nemadki nägid vabakorpustega liitumises võimalikku pääseteed.²³ Mainitud vabatahtlikud reageerisid sotsialismiohule Saksa valitsusvõimudest kiiremini, pidades kommunistidega tänavalahinguid.

Ametliku heakskiidu andis neile üksustele 1919. aasta 4. jaanuaril Saksamaa kaitseminister Gustav Noske, eelkõige kodumaiste probleemide, täpsemalt radikaliseerunud sotsialistide mahasurumiseks.²⁴ Saksa vabakorpuslaste arvukus varieerus kogu tegevusperioodi vältel 250 000 kuni 400 000 vahel. Kokku tegi see ligikaudu 120 vabakorpust.²⁵ Vabakorpused sattusid alates 1918. aasta novembrist kuni nende laialisaatamiseni 1920. aasta kevadel võitlustesse nii kodumaiste vasakäärmuslastega kui ka võõrsil slaavi ja balti rahvaste ning eestlastega.²⁶ Väärrib tähelepanu, et

²² Nigel H. Jones, *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps, 1918-1923*, London: John Murray, 1987, lk 39-40, 47, 52-53.

²³ Jean-Denis Lepage, *Hitler's Stormtroopers: The SA, The Nazis' Brownshirts, 1922-1945*. Barnsley: Pen & Sword Books, 2016, lk 62

²⁴ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 227, 234.; Sammartino, *The Impossible Border*, lk 45; Robert Gerwarth ja John, Horne. *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford: Oxford University Press, 2012, lk 52.

²⁵ Gerwarth & Horne, *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, lk 53.

²⁶ Gerwarth & Horne, *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*, lk 53, 57; Sammartino, *The Impossible Border*, lk 45.

kõik vabakorpused ei soovinud teenida kodumaal uue demokraatliku Saksamaa huve, vaid tahtsid suunduda hoopis itta.²⁷ Töös keskendutakse sellele osale vabakorpustest, kes pöörsid oma pilgu ida, täpsemalt aga Läti suunas.

Andes ülevaadet Lätis valitsenud olukorrast, tuleb alustada 11. novembrist 1918, mil baltisakslaste eestvõttel otsustati luua erinevaid Lätis elanud rahvusi ühendav väekoondis – Balti Landeswehr.²⁸ Heakskiit Landeswehri loomiseks saadi Saksa 8. armee ülemjuhatuselt, mis sõja-aastail okupeeris Baltikumi. Väeformeeringu isikkoosseisu piiravuks seati 20 000.²⁹ Domineerivalt baltisakslastest koosneva üksuse, mis andnuks mõjusale vähemusrahvale enesekehtestamisvahendi, loomise algeid võib otsida Esimese maailmasõja päevilt, mil Läti langes järk-järgult Saksa okupatsiooni alla.³⁰ Veel 1918. aasta suvekuudel taotleti 8. armee ülemjuhatuselt luba nii balti- kui riigisaksa vabatahtlikest ja “muulastest” koosneva väeüksuse moodustamiseks, kuid asjata.³¹ Lisaks moodustas 8. armee ülemjuhatus erinevatest väeüksustest värvatud vabatahtlikest peatselt Raudbrigaadi, kuhu kuulus 1918. aasta lõpuks umbes 600 liiget.³² Kuigi erinevalt Rauddiviisist ei olnud Landeswehri puhul tegemist Saksa vabakorpusega, on ajaloolase Nigel H. Jonesi arvates siiski võimalik seda käsitleda olemuselt vabakorpuseana,³³ viimast ilmselt just üksuse täiendustena sinna lisandunud suure hulga riigisakslaste tõttu.

Saksa (ja saksameelsete) sõjaliste jõudude organiseerimine Baltikumis toimus vastavalt Saksamaa jaoks läänierindel sõja lõpetanud Compiègne'i vaherahu 12. artikile, mille kohaselt pidid Saksa väed Eesti, Läti ja Leedu enamlastevastast rinnet hoidma, kuniks moodustatavad ajutised valitsused on võimelised iseseisvalt riigikaitset teostama.³⁴ Peatselt pärast Compiègne'i vaherahu sõlmimist 11. novembril 1918 algas saksa vägede kohati küllaltki kaootiline taandumine kodumaale.³⁵ Sellest tulenevalt asus Nõukogude Venemaa pärast Brest-Litovski lepingu tühistamist kavandama

²⁷ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 227.

²⁸ Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*, lk 16.

²⁹ Alfred Bilmanis, *A History of Latvia*. Princeton: Princeton University Press, 1951, lk 304

³⁰ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 80. Latgale jäi bolševike võimu alla 1920. aasta jaanuarikuu keskpaigani, mil lätlased Poola abiga piirkonna vabastasid. Andrejs Plakans, *The Latvians: a short history*. Stanford: Hoover Institution Press, 1995, lk 119-120.

³¹ Bilmanis, *A History of Latvia*, lk 304

³² Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 107.

³³ Jones, *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps, 1918-1923*, lk 118.

³⁴ Bilmanis, *A History of Latvia*, lk 305. Mainitud vaherahu 12. artiklit on sarnaselt tõlgendanud ka baltisaksa ajaloolane von Rauch, kes tõi välja, et britid olid eriti agarad mainitud kohustuse täitmise nõudmisel Saksamaalt. Georg von Rauch, *The Baltic States: The Years of Independence Estonia Latvia Lithuania 1917-1940*. Berkeley: University of California Press, 1974, lk 55.

³⁵ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 216, 217.

pealetungi läände, et liita kõik endalt ära “kahmatud” alad uue enamliku impeeriumi külge ning luua seeläbi otseühendus Saksamaaga. Baltikumist pidi saama platvorm, mille kaudu oleks võimalik olla ühenduses revolutsioonilise Saksamaaga ja eksportida revolutsiooni Skandinaaviasse. Toonane Venemaa SFNV-i sõjaasjade rahvakomissar Lev Trotski tegi 16. novembril teatavaks plaani Punaarmee lõpuks Lääne-Euroopassegi viia.³⁶ VSFNV-i rahvasasjade rahvakomissar Jossif Stalin kirjutas – ilmselt küllaltki enesekindlalt – 17. novembril, et juba lähitulevikus leiavad aset revolutsioonid Nõukogude Venemaa läänepoolsetel piirialadel, millele järgnevad nõukogude valitsuste sisseseadmised.³⁷

Tegelikult hakkasid sündmused arenema hoopis vastupidises suunas, sest juba järgmisel päeval, 18. novembril, kuulutas Läti Rahvanõukogu välja Läti Vabariigi. Vastse riigi peaminister Kārlis Ulmanis tegi teatavaks, et Ajutise Valitsuse esmane eesmärk on Läti riikluse loomine ja kindlustamine.³⁸ Rahvuslik Läti valitsus küll püüdis oma iseseisvaid relvaüksusi moodustada, kuid ettevõtmisele said teiste hulgas takistuseks baltisakslased. Nende tegevus lähtus kartusest, et lätlaste seas levinud “punane meelestatus” võib kaasa tuua ka moodustatavate väeüksuste enamlikkuse, mistõttu muutuks enamlastevastase leeri tagala veelgi ebakindlamaks. Kuigi tagantjärele on teada, et nn mitteenamlik Läti armee olnuks tõepoolest võimalik, siis baltisakslased seda võimalust kas ei näinud või ei tahtnud näha (balti- ja riigisakslased pidasid Ulmanist poolenamlasteks³⁹), mistõttu jäi ka Ulmanisele lojaalsete üksuste arv väikeseks.⁴⁰

Läti rahva seas oli küllaltki levinud sümpaatiat bolševike vastu. Erinevalt Eestist, kus rahvas lühikese nõukogude võimuperioodi jooksul, s.o 1917.-1918. aastavahetusel, enamliku võimuga otseselt kokku puutus, jäi suur hulk lätlasi (Kuramaa kubermang ja Riia linn koos ümbruskonnaga⁴¹) samaaegse Saksa okupatsiooni tagajärjena kommunistide vägivallast puutumata.⁴² Lisaks, Lätis oli enne suurtööstuste Venemaale evakueerimist protsentuaalselt rohkem vabrikutöölisi kui mujal impeeriumis ning suurtööstuste tööliskond oli enamlikule

³⁶ Rauch, *The Baltic States*, lk 49, 51-52.

³⁷ Stanley George Payne, *Civil War in Europe, 1905–1949*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, lk 47.

³⁸ Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 127.

³⁹ Pavel Bermond-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus. Erinnerungen von General Fürst Awaloff Oberbefehlshaber der Deutsch-Russischen Westarmee im Baltikum*. Glückstadt ja Hamburg: J. J. Augustin, 1925, 258.

⁴⁰ Eesti Vabadussõja ajalugu II, 79.

⁴¹ Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917–1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, lk 79-80.

⁴² Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*, lk 19.

propagandale vastuvõtlikum. Talupoegkonna võrdlemisi kõrge huvi poliitika vastu, ühtlasi ka värskelt meeles 1905. aasta revolutsiooni sündmused, olid pahunud lõkkele pikaajalise vaenu, mis viis veelgi teravamate vastuoludeni kohaliku saksa aadelkonnaga.⁴³ Rahvustevahelist vaenu arvesse võttes on võimalik, et vähemalt osa lätlasi nägi enamlust pelgalt alternatiivina baltisakslaste ülemvõimule. Venemaa enamliku juhtkonna seas olid lätlastest bolševikud (näiteks vägede ülemjuhataja Vācietis) omaette aukohal, eelkõige aga hindas neid kõrgelt Vladimir Lenin, pidades neid venelastest märksa “küpsemateks” revolutsionäärideks.⁴⁴ Mitmed teisedki lätlased omandasid Punaarmees ning kommunistlikus parteis kõrgeid positsioone.⁴⁵ Ühe küllaltki väikesearvulise rahva kommunismimeelsete esindajate seisukohalt võib seda pidada tähelepanuväärseks.

Niisiis haarasidki Ida-Euroopas radikaalseid muutusi kaasa toonud võimuvaakumis enamlastevastaseks kaitseks Lätis initsiatiivi baltisakslased, kes olid 1918. aasta novembris asutanud oma esinduskogu Balti Rahvuskomitee, millest kujunes nende jaoks tähtsaim poliitiline organisatsioon. Komitee eesmärk oli koondada eri organisatsioonidesse kuuluvaid baltisakslasi ning anda nende tegevusele ühesugune orientatsioon.⁴⁶ Samaaegselt soovis Saksamaa, kaitsmaks oma idapiiri ähvardava bolševike edasitungi eest, nihutada kaitsepositsiooni “ettepoole” – Baltikumini.⁴⁷ Kuivõrd riigisakslaste ja baltisakslaste huvid vähemalt osaliselt kattusid, suhtus Saksamaa oma rahvuskaaslaste tegevusse Baltikumis soosivalt. Balti Rahvuskomitee püüdis Landeswehri sakslastest isikkoosseisu suurendada, andes 7. detsembril välja korralduse, mille kohaselt pidid “kõik kuni 30-aastased võitlusvõimelised baltisaksa mehed” endast teada andma Landeswehri komisjoni. Korralduse vanusepiiranguks seati juba neli päeva hiljem 35 aastat.⁴⁸

Läti Rahvanõukogu baltisakslaste ettevõtmiste vastu ei protesteerinud: vastse riigi püsijäämine polnud kaasajal veel sugugi kindel, mistõttu oldi, sõltumata rahvusest, huvitatud igast relvastatud mehest, kes oleks valmis enamlaste vastu võitlema. Uue riigi loomist tuli alustada sisuliselt puhtalt lehelt, mida raskendas asjaolu, et nii Läti tsiviilisikute kui sõdurite toetus rahvuslikule valitsusele polnud sugugi kindel.⁴⁹ Läti valitsusel eesotsas Ulmanisega puudus oma lojaalne relvajõud.

⁴³ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 80; Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 16; Payne, *Civil War in Europe*, lk 39-40.

⁴⁴ Payne, *Civil War in Europe*, lk 40.

⁴⁵ Rauch, *The Baltic States*, lk 57.

⁴⁶ Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 16-17, 25-27.

⁴⁷ Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 33-34.

⁴⁸ Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 25-26, 31-32.

⁴⁹ Rislakki, *Case for Latvia*, lk 90.

Seetõttu sõltus Läti valitsuse eksistents riigikaitse seisukohalt sakslastest koosnevatest relvajõududest.⁵⁰ Aastavahetuseks oli ainus sõjaväeline üksus Lätis, mille võitlusvõimelisus polnud kaheldava väärtusega, 600-meheline Raudbrigaad.⁵¹ Baltisakslaste algatusel loodud Landeswehri oli koondunud 1200 baltisakslast, 400 lätlast ja 70 venelast.⁵² Efektiivse kaitse korraldamiseks 10 000 punaarmeelase vastu⁵³ oli neid jõude aga liiga vähe.

Vähesed Landeswehri koosseisus olnud Läti rahvuslikud üksused polnud valmis lootusetuna näivas sõjas võitlema. Seda eriti olukorras, kus nad pidanuks Ulmanise valitsuse eest võitlema külge külje kõrval sakslastega, kelle vastu alles hiljuti lõppenud maailmasõjas oldi tsaariarmee koosseisus ägedaid lahinguid peetud.⁵⁴ Üks kahest Riias paiknenud inglaste poolt varustatud lätlaste kompaniist (mille punaselt meelestatud liikmed olid lähedases kontaktis Venemaal resideerivate kaasvõitlejatega⁵⁵) otsustas end 26. detsembri hommikul avalikult enamlaste poolehoidjateks kuulutada.⁵⁶ Raskes olukorras pöördus Ulmanis abi saamiseks Saksamaa Baltikumi peavaliniku August Winnigi poole.⁵⁷ Winnig lükkas esialgu abipalve tagasi, soovitudes Ulmanisel pöörduda inglaste poole, kes olid nõus sõjaliselt abistama vaid merelt. Siiski jõuti ühise vaenlase kartuses kokkuleppele: britid toetasid oma laevadelt kahuritulega, samal ajal kui Landeswehr tegeles mässulistega maa peal.⁵⁸ 27. detsembri õhtuks olid mässulised interneeritud ja kümnekond neist teistele hoiatuseks hukatud.⁵⁹ Seega polnud baltisakslaste kartused seoses rahvuslike Läti väeosade moodustamisega alusetud.

14. novembril 1918 määrati sotsiaaldemokraadist Preisimaa riigikomissar August Winnig Saksa riigi peavalinikuks Baltimaades (*Generalbevollmächtigte des Reichs für die Baltischen Länder*).⁶⁰ Winnigi ülesandeks peavaliniku ametikohal jäi asuda vastsündinud vabariike Saksa mõjusfääri

⁵⁰ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 107.

⁵¹ Samas, lk 107.

⁵² Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*, lk 19-20.

⁵³ Rislakki, *Case for Latvia*, lk 90.

⁵⁴ Bleiere jt, *History of Latvia: the 20th century*, lk 85, 86.

⁵⁵ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 121.

⁵⁶ August Winnig, *Am Ausgang der deutschen Ostpolitik*. Berliin: Staatspolitischer Verlag, 1921, lk 76-77. Winnig olevat enda sõnutsi inglasi hoiatanud seoses lätlaste enamliku meelestatusega, lootusega, et inglased lätlasi ei varustaks.

⁵⁷ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 108.

⁵⁸ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 122.

⁵⁹ Samas, lk 122.

⁶⁰ Michael Kellogg, *The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917–1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, lk 93-94; John Hiden, *The Baltic States and Weimar Ostpolitik*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, lk 12.

kallutama.⁶¹ Winnigi varasemast läbikäimisest Ulmanise valitsusega on kahtlemata tähtsaim 26. novembri noot, millega Winnig kui Saksamaa kõrgeim esindaja Baltikumis tunnustas Läti Ajutist Valitsust *de facto* kõrgeima võimukandjana Läti etniliste piiride raames.⁶² Ametipostil kaldus Winnig aga üha enam parempoolsusesse ning tema ja mitmete teiste Saksa rahvuslaste seas hakkasid kujunema suurejoonelised plaanid sellest, milline peaks olema tulevase Saksamaa ja Ida-Euroopa nägu.⁶³

Kuigi Läti Vabariigi tunnustamisega oli Saksamaa öelnud lahti varasematest taotlustest sealsela maale, olid Winnigil Lätiga seoses isiklikud ambitsioonid. Winnig leidis, et kuivõrd Saksamaa on nii merel kui läänes lüüa saanud, tuleb tee itta avatuna hoida – tegemist olevat Saksamaa jaoks pääseteega maailma.⁶⁴ Sarnaselt mõningatele teistele Saksamaa riigimeestele, oli ka Winnigi haaranud *Ostpolitik*-vaimustus.⁶⁵ Viimane kujutas endast lootust avada pärast läänesuunalise laienemise luhtumist Saksamaa jaoks uus “uks” idas. Vejas Gabriel Liulevicius on sedastanud, et Winnig nägi end kõnealuse poliitika teerajajana, kes muretseb Saksamaale uusi maid ja asundusvõimalusi.⁶⁶ Lisaks oli üks Winnigi idapoliitikaga seonduvatest unistustest luua uus riik, mis hõlmaks kogu Preisimaad, Leedut ning Lätit. Winnigi nägemuses pidanuks seesugune riik olema seotud Saksamaaga, kuid vaba oodatava rahulepingu rasketest tingimustest.⁶⁷ Üks endisi Saksamaa idaalade okupatsioonivõimu ametnikke, vabahärra Wilhelm von Gayl, selgitas tagantjärele, et idariigi plaaniks olevat olnud vaid ajutine iseseisvus Saksamaast, mille eesmärk oli anda emamaale tegutsemisvabadus idas, kergendamaks seeläbi Saksamaa välispoliitilist koormat.⁶⁸ Sarnane mõttevool levis ka baltisakslaste seas, kes lootsid muuta Läti Saksamaast sõltuvaks või koguni Saksamaa osariigiks.⁶⁹

Paraku pole unistused ja reaalsus tihtipeale ühilduvad nähtused – positiivset vastukaja uue idariigi loomisele ei tulnud Berliinist ega armee ülemjuhatuselt. Sellegipoolest võis olukord, kus Lätisse

⁶¹ Winnig, *Am Ausgang der deutschen Ostpolitik*, lk 9.

⁶² Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 128-129. Ādolfs Šilde, *Latvijas Vēsture 1914-1940*. Stockholm: Daugava, 1976, XV.

⁶³ Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to Present*. Oxford: Oxford University Press, Incorporated, 2009, lk 153.

⁶⁴ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 49.

⁶⁵ Samas, lk 47-48.

⁶⁶ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 230.

⁶⁷ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 47.

⁶⁸ Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to Present*, lk 153.

⁶⁹ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 247.

oli võimalik tuua potentsiaalselt suurel hulgal sakslasi, näida Winnigile üpris soodsana.⁷⁰ Seesugused plaanid illustreerivad hästi mõningate Saksamaa ringkondade meeolehärra, milles otsiti väljapääsu kardetavatest rasketest tingimustest, mille võitjariigid kaotajale määravad.⁷¹ Kuigi Winnigi nägemus uuest saksakeelsest riigist ei hõlmanud osakestki Eesti territooriumist, oli 8. armee ülemjuhatus andnud loa Landeswehri kui vabatahtlikest koosneva ühtse väesalga moodustamiseks, mille eesmärgiks pidi saama terve Baltikumi kaitsmine.⁷² Eestis oli aga valitsus osutunud palju edukamaks kui Lätis, kuna oli otsustanud luua iseseisvad, peamiselt eestlastest koosnevad relvajõud. Selle otsusega oli baltisakslaste plaan luua Baltikumi-ülene Landeswehr vähemalt osaliselt luhtunud.⁷³

29. detsembril 1918 sõlmisid Ulmanis ja Winnig lepingu, mille alusel sai Winnig võimaluse alustada (riigi)saksa vabatahtlikest koosnevate väeosade (vabakorpuste) moodustamist. Seepeale asuski Winnig värbama kodumaalt vabatahtlikke. Lisaks suutis Winnig kaubelda Läti valitsuselt välja ühe suurema järeleandmise – kõik sakslastest vabatahtlikud, kes on Lätis bolševikevastases võitluses osalenud vähemalt neli nädalat, võivad saada Läti kodakondsuse.⁷⁴

Eelmainitud lepingu kohta võib ajalookirjandusest leida kohati vastukäivat või vähemalt segadusttekitavat informatsiooni. Vastilmunud “Eesti Vabadussõja ajaloo” teises köites on kirjutatud, et õigusele saada Läti kodakondsus lisandus veel võimalus asunikena Lätis maad saada.⁷⁵ Asunduslubadused lähtusid pelgalt sakslaste tõlgendusest ja ootustest⁷⁶, ning teisalt väidetakse, et vaatamata Winnigi pealekäämisele ei teinud Läti valitsus sakslastele muid järeleandmisi peale kodakondsuslubaduse.⁷⁷ Läti ajalookirjutus kinnitab samuti, et maalubadus ei olnud osa 1918. aasta lepingust.⁷⁸ Annemarie Sammartino on aga väljendanud seisukohta et kuigi 29. detsembri leping ei maininud otseselt asunduste loomist, olevat siiski kõigi osapoolte jaoks

⁷⁰ Võimalus tekkis 29. detsembri lepinguga, millest räägitakse lähemalt hiljem.

⁷¹ Vejas Gabriel Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to Present*, lk 154; Sammartino, *The Impossible Border*, lk 47-48.

⁷² Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*, lk 17-18.

⁷³ Samas, lk 17-18.

⁷⁴ Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*, lk 24; Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 245-246; Sammartino, *The Impossible Border*, lk 48.

⁷⁵ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 79, 82.

⁷⁶ Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*, lk 24; Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 245; Eesti Vabadussõda 1918-1920. 2. köide, lk 134.

⁷⁷ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 230; Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 109.

⁷⁸ Bilmanis, *A History of Latvia*, lk 312-313; Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 130.

tegemist vaikiva arusaamaga, et kodakondsusega kaasneb ka õigus maale.⁷⁹ Arvestades Winnigi väljavaateid ja Läti valitsuse vastuseisu asunduste loomisele, võib eeldada, et “vaikiv arusaam” oli küllaltki ühepoolne. Nagu eelnevalt kirjeldatud, lootis Winnig sakslastest vabatahtlike “ligimeelitamisega” aidata kaasa Läti sakslastega asustamisele, luues seeläbi aluse uuele idapoliitikale sakslastele allutatud Ida-Euroopa riigi näol. Kõige tõenäolisemaks võib pidada võimalust, et asundusõiguste küsimus seoses kodakondsuselubadusega oli pigem saksa poole omaalgatuslik propaganda, mitte mõlemapoolset nõusolekut pälvinud otsus. Võib pidada vähetõenäoliseks, et Ulmanise valitsus oleks oma niigi kesise populaarsuse täielikult hukutanud – mis oleks juhtunud, kui ta oleks tõepoolest soostunud saksa kolonisatsiooniga Lätis.

Läti oli aga sattunud olukorda, kus suur hulk võitlusealisi mehi (Vene armeesse mobiliseeriti maailmasõja vältel kokku kuni 150 000 lätlast⁸⁰) oli Esimese maailmasõja vältel tsaariväe ridadesse sattunud ning, osaliselt mõjutatud enamlikust maailmavaatest (punastes kütipolkudes võitles üle 30 000 lätlast⁸¹), alustanud Punaarmee koosseisus 1918. aasta detsembrikuu alguses sissetungi Lätisse, nähes oma aktsiooni kodumaa vabastamisena “Saksa imperialismi” ikkest.⁸² Lätlastest koosnevad üksused olid ka ainsad, mis “puhastamata” (kõigist Vene armee üksustest olid lätlaste omad väidetavalt ainsad, kes jätkasid samas koosseisus Punaarmees) isikkoosseisus punaväega liideti, sest nende lojaalsuses polnud põhjust kahelda.⁸³ Punaarmee ülemjuhatajaks oli endine 5. läti kütipolgu ülem, Jukums Vācietis, kelle perekonnanimi tähistab iroonilisel kombel läti keeles sõna “sakslane”.⁸⁴

Enamjaolt läti punastest kütipolkudest koosnevate bolševike relvajõudude pealetung osutus edukaks.⁸⁵ Lootusetuna näiva seisukorra tõttu evakueeriti 2. jaanuaril Riia. Uueks keskuseks kujunes Läti läänepoolseim sadamalinn Liibavi, mille ümbruses jätkus enamlastevastane võitlus.⁸⁶ 1919. aasta 3. jaanuaril hõivasid enamlikud väeosad Riia, mille tulemusel seadis end Läti Vabariigi pealinnas sisse uus režiim Läti Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi nime all. Baltimail välja

⁷⁹ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 50.

⁸⁰ Rislakki, *Case for Latvia*, lk 89.

⁸¹ Payne, *Civil War in Europe*, lk 40

⁸² Rauch, *The Baltic States*, lk 49-51. Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 129.

⁸³ Stanley W. Page, *The Formation of the Baltic States*. New York: Howard Fertig, 1970, lk 85.

⁸⁴ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 228.

⁸⁵ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 82.

⁸⁶ Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 20.

kuulutatud nõukogude režiimidest oli Läti oma rahva seas suurima toetajaskonnaga,⁸⁷ kuid vaatamata esialgsele populaarsusele, kaotas suuremat osa Lätist okupeeriv bolševike valitsus Riia vallutamisele järgnenud kuudel kohalike silmis oma esialgse atraktiivsuse.⁸⁸ Sellele aitasid kaasa enamlaste vildakad majandusreformid (lääbikukkunud põllumajanduspoliitika, natsionaliseerimine) ning neist tulenevad katastroofilised majandustingimused. Läti majandusliku olukorra destabiliseerimisele lisandus veel laialdane terrori rakendamine.⁸⁹ Kokku hukkus Riias 1918.–1919. aasta talvel peaaesjalikult nälja tagajärjel ligikaudu 8000–9000 inimest.⁹⁰ Ebaselgeks jääb otseselt enamliku terrori tulemusel hukkunute arv, kuigi Stučka ise oli tunnistanud umbes 1000 inimese hukkamist revolutsiooniliste tribunaliide tegevuse tagajärjel.⁹¹ Läti ajalookirjutuses on väidetud, et Stučka valitsuse terrorilaines tapeti üle 5000 inimese. Reaktsioonina tärkas just maapiirkondades relvastatud vastupanu.⁹²

9. jaanuaril tehti Saksamaal Ulmanise ja Winnigi vaheline leping avalikult teatavaks, mille tulemusel olid Baltikumi-suunaliste vabahtlike värbamispunktid (*Anwerbestelle Baltenland*) Berliinis ja mujal Saksamaal taotlejatest üleujutatud.⁹³ Sellele järgnevalt hakkasid vabakorpused aegamööda Lätisse saabuma.⁹⁴ Vabakorpused värbamise populaarsust Saksamaal suurendas asjaolu, et värbamispunktide asutamist toetasid ka Saksa sõdurite ja tööliste nõukogud.⁹⁵ Sõdurite nõukogude mõjuvõim oli kaasajal küllaltki arvestatav, kuna nad võisid Saksamaa valitsuselt nõuda koguni korpuseülemate ja armeejuhatajate tagandamist.⁹⁶

Ehkki Winnig ei saanud Ulmanise valitsuselt nõusolekut Läti koloniseerimiseks, kujunes sellest Saksamaal siiski värbamispropaganda põhipunkt.⁹⁷ Rauddiviisi saabunud meestele kordas selle juhataja major Josef Bischoff üle neid samu maalubadusi ning võimalust uueks eluks pärast võitlemise lõppu.⁹⁸ Mõisnikud uuendasid oma maailmasõjaaegset lubadust müüa 1/3 oma maast sakslastest uusasunikele ja olid valmis maid müüma erakordselt madalate, põhimõtteliselt

⁸⁷ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 228.

⁸⁸ Rauch, *The Baltic States*, lk 59.

⁸⁹ Eesti Vabadussõja Ajalugu II, lk 83; Payne, *Civil War in Europe*, lk 48; Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 106.

⁹⁰ Payne, *Civil War in Europe*, lk 48; Rauch, *The Baltic States*, lk 59.

⁹¹ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 139.

⁹² Bleiere jt, *History of Latvia: the 20th century*, lk 131.

⁹³ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 48.

⁹⁴ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 52.

⁹⁵ Samas, lk 49.

⁹⁶ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 78.

⁹⁷ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 227.

⁹⁸ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 54.

sõjajaelsete hindadega.⁹⁹ Eraldatud maast pidanuks piisama ligikaudu 15 000 kolonistile, ning asundused sooviti luua Kuramaale.¹⁰⁰ Vaatamata Ulmanise valitsuse vastuseisule, näis Lätis pärast enamlaste väljatõrjumist terendavat küllaltki suuremahuline sakslastest uusasunike sissevool.

Kuigi Winnigi tulevikunägemus näib esmapilgul utoopilisena, võis talle kokkuleppe põhjal tõesti tunduda, et tema plaanide elluviimine oli vähemalt osaliselt heaks kiidetud. Gustav Noske sõnul lubati vabatahtlikele suusõnaliselt värbamiskeskustes veelgi enam kui olnud kirjas kuulutustes, mis juba liialdustetagi lubasid kõrgendatud rahalist tasu, head toitu ning ülipopulaarseks osutunud asundusvõimaluste “garantiid”.¹⁰¹ Värbamisreklaame aitasid ilmestada ka konservatiivsema elanikkonna moraalsele kohustusele rõhuvad loosungid nagu “bolševismivastane ristiretk”.¹⁰² Võib eeldada, et sakslaste arusaama vähetuntud Baltikumist kujundas just värbamispropaganda, mida ilmestasid tuntumad romantiseeritud episoodid Saksamaa ajaloost. Kirjeldatud hinnang aitab selgitada vabatahtlike hilisemat identiteedikriisi, mida on põhjalikumalt käsitletud peatüki kahes viimases lõigus. Vabakorpustlaste isiklikud kirjutised ning nende tegevust kommenteerinud kaasaegsed vaatlejad kinnitavad Sammartino sõnul seda, et peamine, mis veenis vabatahtlikke Baltikumi minema, oli lootus maad saada.¹⁰³ Sarnasel seisukohal oli ka Saksamaa feldmarssal von Hindenburg.¹⁰⁴ Seega võib järeldada, et värbamispunktide ülerahvastatus oli tingitud suurejoonelistest lubadustest.

Baltikumi saabunud ja seal võidelnud vabakorpustlaste arv oli pidevalt muutuv ning seetõttu on ka arvulised hinnangud nende koguarvule küllaltki umbmäärased, kõikides vahemikus 20 000–40 000.¹⁰⁵ Seega oli mitte just kõige ausam värbamiskampaania osutunud vägagi edukaks. Kuigi Winnigi sõnul mindi värbamispropagandaga Saksamaal liiale,¹⁰⁶ lasus temalgi vastutus valeinformatsiooni levimise eest. Võimalik, et Winnig tegutses ajendatuna isiklikest ambitisoonidest, lootuses, et ehk on tulevikus tänu suuremale sakslaste kohalolule võimalik niigi jõuetut Läti valitsust täielikult eirata ja asuda seeläbi unistuste idapoliitikat teostama.

⁹⁹ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 77; Sammartino, *The Impossible Border*, lk 50.

¹⁰⁰ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 50, 59.

¹⁰¹ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 109.

¹⁰² Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 230.

¹⁰³ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 49-50.

¹⁰⁴ Samas, lk 50.

¹⁰⁵ Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to Present*, lk 154; Sammartino, *The Impossible Border*, lk 45.

¹⁰⁶ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 109

Lisaks vabakorpuslaste sotsiaal-majanduslikule taustale vajab lähemat käsitlemist ka nende meelestatus. Võib pidada tähelepanuväärseks, et saabunud vabatahtlike hulgas leidis ka isikuid, kes tundsid Saksamaad olevat revolutsioonide, sõjakaotuse ja ebaselgete riigipiiride tõttu muutunud segaseks paigaks, mistõttu soovisid kodumaa tolmu jalge alt pühkida. Baltikumi loodust ja linnu nähti osakesena Saksa kultuuriruumist, seda just paikse baltisaksa vähemuse tõttu, mis oli bolševismi ähvardava pealetungi tõttu nüüd hädaohus ja vajas kaitset.¹⁰⁷ Segane olukord kodumaal tekitas ebakindlust, lisaks tunti endil äsja kaotatud maailmasõja tõttu lasuvat rasket süükoormat. Baltimaile siirdunud sakslaste seas leidis ka kurjategijaid, kes lootsid nõnda oma karistusest pääseda. Samuti paistis Baltikumi ajutine korralagedus ahvatlevana neile, kes sarnaselt Winnigiga nägid selles võimalust luua uus saksakeelne kodumaa ja seeläbi vähemalt osaliselt vältida Saksamaale sõja kaotuse tulemusel osaks saanud saatust. Omamoodi eksootilisena näivate Baltimaade segane olukord tõi sinna ka sakslasi, kes ajalooromaanides esinenud rüütlite kombel uusi seiklusi otsisid. Vabakorpustega liitumise põhjuseid oli vabatahtlike seas erinevaid: kui üks vabakorpuslane võis näha Balti sõjakäigus uut elueesmärki, siis teine nägi ettevõtmist eesmärgita uitamisena.¹⁰⁸

Märkimisväärselt varieerivad olid ka mitmed teised vabakorpuslaste seas levinud arvamused, meelestatused ja arusaamad. Näiteks riigisakslased võisid Baltikumile mõeldes manada esile kujutluspilte aastast 1812, Kolmekümneaastasest sõjast, Hansa ajastust jms.¹⁰⁹ Baltimaades tunnetasid vabakorpuslased seotust saksa ajaloo ja kultuuriruumiga, viimast koguni niivõrd tugevalt, et end püüti vaimusilmas, ühes teiste Saksa ajaloo romantiseeritud kangelastega, seada Saksa ordu aegsete rüütlitega samaväärsesse rolli. Kunagist orduaega tuletasid meelde saksapärasest nime kandvad linnad ja oma saksapärasuse säilitanud, kuid kohalikest oludest mõjutatud baltisaksa vähemus.¹¹⁰ Sarnaselt ühele hilisemale vabakorpuslastest veteranidele suunatud ajalehele *Der Reiter gen Osten*,¹¹¹ iseloomustasid riigisakslased endi Baltikumi-sõjakäiku kunagiste rüütlite sõjahüüdega "*Ritt gen Osten*".¹¹² Leidus veel üks paralleel varasema ajaloo: viimane suurem sakslastest vabatahtlike sõjameeste sissevool Lätisse oli toimunud Baltikumi ristsõdade ajal, mida

¹⁰⁷ Samas, lk 109-110.

¹⁰⁸ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 50-52.

¹⁰⁹ Samas, lk 53-54.

¹¹⁰ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 234-235.

¹¹¹ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 52.

¹¹² Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 234-235.

nüüd, sadu aastaid hiljem, nähti korduvat.¹¹³ Saksamaa, mida käsitleti möödanikku kuuluvana, mille juurde naasmist ei peetud lähitulevikus soositavaks, sooviti asendada millegagi, mis kehastaks endas rahvuslikke, konservatiivseid, saksalikke väärtuseid. Selle tulemusel hakkasid vabakorpuste mehed Baltikumis iseloomustama end kui üht “kodumaata rahvast sõjaretkel”.¹¹⁴ Seega ilmneb, et ettekäänded, arusaamad ja ka meelestatus seoses Baltimaadesse siirdumisega olid vabatahtlike seas vägagi varieeruvad.

Siinjuures on kohane nõustuda nõustuda Reigo Rosenthali kokkuvõtliku kommentaariga vabakorpustega liitunud meeste kohta: neid “kannustasid tagant kõige erinevamad motiivid – alates patriotismist ja lõpetades saagihimuga”.¹¹⁵ Eelnevalt kirjeldatu põhjal võib väita, et vähemalt paljude saksa vabatahtlike jaoks paistis lõppeesmärgiks olema lootus “uuel kodumaal” mõni maalapike omandada, viimasega ühildus soov jätta selja taha muutuste keerises tundmatuks

muutuv kodumaa, kuid säilitada seejuures enda pärimusele kohane kultuuriline ja keeleline identiteet. Lätisse tulnud sakslased lootsid leida, ja samaaegselt luua, midagi uut, ent ühtaegu ka tuttavat.

¹¹³ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 111.

¹¹⁴ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 236-238.

¹¹⁵ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 246.

Poliitilisi kavatsusi ja arenguid kuni Landeswehri sõjani

Saksamaalt Läti suunduvate vabatahtlike arvelt suurenes nii Landeswehri kui ka Raudbrigaadi arvuline koosseis: senini üpris väikesearvulised väesalgad kujunesid 1919. aasta märtsi alguseks juba arvestatava suurusega üksusteks (Rauddiviisis 4000 ja Balti Landeswehris umbes 4500 meest¹¹⁶).¹¹⁷ Baltikumis tegutses lisaks neile ka vastne ligi 5000-meheline riigisakslastest moodustatud 1. kaardiväereservdiviisis, mis asendati maikuu ning nende rindelõigu võttis üle samuti vabatahtlikest koosnenud 2. jalaväebrigaad.¹¹⁸

Raudbrigaadi juhataja major Josef Bischoffi (1872–1948) puhul oli tegemist vägagi kogenud sõjaväelasega, kes oli osalenud sõjategevuses nii Aafrikas kui Euroopas. Tema teeneks võib muu hulgas lugeda seda, et ta püüdis korratusele kalduvatest vabakorpuslastest teha distsiplineeritud sõdureid. Raudbrigaadist väljaarenenud Rauddiviisi saab ilmselt pidada küllaltki võitlusvõimeliseks üksuseks: 1919. aasta veebruarikuus kuulusid sinna lisaks kolmele jalaväebrigaadile ka kuulipildurikompaniid, suurtüki- ja ratsaüksused ning lennudivisjon.¹¹⁹

Jaanuaris liitus Landeswehriga Preisi päritolu major Alfred Fletcher (1875–1959), kes võttis ühtlasi üle Landeswehri juhtimise.¹²⁰ Maailmasõjas tuleristsed saanud pataljoniülem organiseeris Landeswehri ümber ning kehtestas seal Saksa sõjaväele iseloomuliku distsipliini, mis Bermondi hinnangul oli küll baltisaksa noorte arvates karm, kuid ilma milleta poleks Landeswehrist “õiget” üksust saanud.¹²¹ Fletcher püüdis juurida Landeswehrist välja kohalikku päritolu ohvitserid ning asendada nad riigisakslastega, kuna lätlaste suhtes olid saksa ohvitserid üleüldse negatiivselt meelestatud.¹²² Sarnaselt mõningate riigisakslastega tundis ka uus Landeswehri juht end kodumaa suhtes võõranduvat, ja nägi võimalikku väljapääsu võitlustes sõjaaegsel idatandril. Fletcher oli maailmasõja kaotusest ja revolutsioonist nõrдинud, kuid tema enda sõnul aitasid baltisakslaste härrasmehelikkus ja auväärsus tema “haiglast sakslase südant” tervendada.¹²³

¹¹⁶ Maikuu teiseks pooleks kuulus Landeswehri u 1700 lätlast, 3600 baltisakslast ja 400 venelast. Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 247

¹¹⁷ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 113.

¹¹⁸ Eesti Vabadussõda 1918-1920. 2. köide, lk 133; Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 246.

¹¹⁹ Jones, *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps*, 1918-1923, lk 116-117.

¹²⁰ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 112.

¹²¹ Bermond-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 255; Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 113.

¹²² Jones, *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps*, 1918-1923, lk 116; Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 131.

¹²³ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 110, 112.

Muutus ka Lätis tegutsenud Saksa vägede käsuliin - kui esialgu alluti 8. armeele, siis hiljem 1. armeekorpusele ja alates veebruarist 6. reservkorpusele.¹²⁴ Antandi nõusolekul 6. reservkorpuse juhatajaks määratud kindralmajor Rüdiger von der Goltz (1865–1946) saabus Liibavisse veebruarikuu esimesel päeval. Kindral Goltz oli varemgi enamlaste vastu võidelnud, aidates saavutada Soome kodusõjas, ühes Soome Vabariigi relvajõudude ülemjuhataja Carl Gustaf Mannerheimi alluvuses olnud üksustega, võidu enamlaste vastu.¹²⁵

3. märtsil asuti täiendatud jõududega vastupealetungile ning kuigi vaenlasel oli arvuline ülekaal, aitasid selle puudujäägi korvata kvalitatiivsed ja (sõja)tehnikaalased eelised.¹²⁶ Edasitung toimus kohati niivõrd kiirelt, et eespool olevad üksused olid sunnitud rindejoone äärealadel olevaid üksusi järgi ootama. Kuivõrd etteruttav Landeswehr ei saanud kätte Goltzi käsku edasitungi aeglustada, kukkus läbi katse Jelgavas paiknenud punaseid kotti tõmmata. 19. märtsil hõivas Landeswehr suuremat vastupanu kohtamata Jelgava.¹²⁷ Paraku oli bolševikel õnnestunud taganedes võtta endaga pantvangidena kaasa mõnisada baltisakslast, kellest need, kes ei suutnud taganevate vägedega sammu pidada, hukati tee peal.¹²⁸ Kuu lõpuks oldi juba Riia lähistel, seega (vähemalt Saksa valitsuse seisukohalt) oli suudetud oma eesmärk saavutada: enamlased said Saksamaa idapiirist kaugemale tõrjutud. 23. märtsi seisuga oli bolševike vastu suunatud pealetung lõppenud.¹²⁹

Järgnenud sündmused olid poliitilise iseloomuga. Neist olulisim oli 16. aprillil Ulmanise valitsuse kukutanud riigipöörde. Riigipöörde mõistmiseks on vaja kirjeldada mõningaid sellele eelnenud sündmusi. Baltisaksa Rahvuskomitee oli esitanud Ulmanise valitsusele korduvalt palveid arvestada kõigi enamlastevastaste jõudude, sealhulgas baltisakslaste huve. Seesuguseid pöördumisi tegid baltisakslased kokku kolmel korral – 21. jaanuaril, 22. veebruaril ja 3. aprillil.¹³⁰ Rahvuskomitee pöördumise “14 punkti” raames sooviti muu hulgas tagada sakslastele hariduslik ja kiriklik autonoomia; saksa ja läti keele võrdväärus riigi- ja omavalitsusasutustes ja kohtutes; omavalitsuse ametikohtade täitmine kandidaatide võimete põhjal, vaatamata nende rahvusele ja erakondlikule

¹²⁴ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 246.

¹²⁵ Matthew Kott & David J. Smith, *Latvia - A Work in Progress? : 100 Years of State- and Nationbuilding*. Stuttgart: *ibidem*-Verlag, 2017, lk 290; Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 110-113.

¹²⁶ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 114; Bermond-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 258.

¹²⁷ Michael Granville Sterling Dowling, *The Character of the German Freikorps in the Baltic The Iron Division in Latvia 1919*. Cambridge: Harvard, 1959, lk 27-28.

¹²⁸ Dowling, *The Character of the German Freikorps in the Baltic*, lk 27.

¹²⁹ Samas, lk 28-29.

¹³⁰ Rüdiger von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*. Tallinn: Olion, 2004, lk 148.

kuuluvusele. Läti valitsus baltisakslaste soovidele vastu ei tulnud, vaid jättis palvetele vastamata, mis võis olla tingitud baltisakslaste pöördumise 13. punktist. Kõnealuse punktiga avaldati soovi luua enamlaste vastu võidelnutele odavaid asustamisvõimalusi.¹³¹

Baltisakslaste ja lätlaste suhted hakkasid veelgi enam “käärima” pärast veebruarikuu lõpus päevavalgele tulnud riigipöörde kavatsusi¹³², millest ilmses Landeswehri plaan Ulmanise valitsus asendada.¹³³ Sakslaste katse Lätis *coup d'état*-d korraldada oli reaktsiooniks jaanuarikuise “14 punkti” tagasilükkamisele, sealjuures süvendas sakslaste rahulolematust ka veebruaris tehtud koalitsioonivalitsuse moodustamise ettepaneku tõrjumine.¹³⁴ Niisiis oli kahe rühvgrupi vaheline läbisaamine üha probleemsemaks muutumas.

Landeswehrile valmistas pahameelt Ulmanise valitsuse tõrksus Balti Rühvskomitee ettepanekute suhtes. Lisaks oli Landeswehril tekkinud konflikt kaasmaalaste juhitud Rühvskomiteega, mille läbirääkimistaktikat lätlastega peeti baltisakslaste huvide kindlustamisel uues riigis liialt pehmeks. Landeswehri valitsevat üldist meelestatust ilmestas ka 28. veebruari resolutsioon (allkirjastajateks Landeswehri löögigrupi ja selle allüksuste juhid), milles väljendati soovimatust võidelda Läti valitsuse “palgasõduritena” ilma kindla tulevikutagatiseta, ning ähvardati võtta kasutusele vastavad meetmed, juhul kui Läti valitsus ei näita üles valmidust baltisakslastega koostöö tegemise vastu.¹³⁵ Tagasilükatud ettepanekud ja rahulolematuse Balti Rühvskomitee viljatute läbirääkimisvõtetega kinnitasid riigipöörde kavandajate seisukohta, et seniselt Läti valitsuselt pole järeleandmisi loota. Seega olukorras, kus läbirääkimisi ei peetud enam mõttekaks, otsustatigi rakendada probleemide lahendamiseks jõudu, tagamaks seeläbi enda rühvskomitee esindatus (või pigem taastada oma endine prevaleeriv seisund) Lätis.¹³⁶

Riigipöördele eelnevalt tegi Landeswehr kindlaks, et juhul kui löögigrupp peaks Liibavis midagi Ulmanise valitsuse osas ette võtma (püüdma seda kukutada), jäävad Läti üksused kõrvalseisjateks. Landeswehri koosseisu kuulunud läti üksuste juht kapten Jānis Balodis leidis riigipöörde-eelselt ühise keele pigem baltisakslastega. Balodise arvates takistasid Ulmanise kabineti ministrid Jānis

¹³¹ Von der Goltz, Minu missioon Soomes ja Baltikumis, lk 148-149.

¹³² Läti politsei avastas Liibavis Liivimaa rüütelkonna maamarssalilt Heinrich von Strykilt riigipöördeplaanid, millega sai avalikuks Landeswehri kavatsus kukutada Ulmanise valitsus. Eesti Vabadussõda 1918-1920. 2. köide, lk 136.

¹³³ Rosenthal, Laidoner – väejuht, lk 247; Eesti Vabadussõda 1918-1920. 2. köide, lk 136.

¹³⁴ Von der Goltz, Minu missioon Soomes ja Baltikumis, lk 148-149; Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 38.

¹³⁵ Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 38-41.

¹³⁶ Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 46-48.

Goldmanis ja Jānis Zālītis marurahvusliku meelestatusega enamlastevastast võitlust, ning seetõttu otsustas Balodis riigipöörde suhtes neutraalseks jääda.¹³⁷

Kirjeldatud sündmuste käiku retrospektiivselt hinnates võib väita, et tegemist oli võrdlemisi halvasti planeeritud ja kehvalt teostatud riigipöördega. Riigipöörajatel polnud isegi sobivaid kandidaate, kes kukutatud valitsuse kohustused enda kanda võtaksid. Lisaks oli putš otsustatud toime panna üsnagi ebasobival hetkel – Läti valitsus, viibides parasjagu läbirääkimisel Balti Rahvuskomiteega, oli lõpuks andnud märku võimalikest järeleandmistest, kui riigipööre võimalikule koostööle joone alla tõmbas. Ulmanis pääses pea kogu valitsuskabinetiga põgenema Briti sõjalaevastiku kaitse all olnud auriku Saratov pardale.¹³⁸ Seega mängis Ulmanise valitsus küllaltki riskantset mängu, ehkki ka nõudmiste vastuvõtmine oleks Läti valitsusele tõenäoliselt probleeme tekitanud. Eirates järjepidevalt Balti Rahvuskomitee ning seeläbi ka Landeswehri taotlusi olukorras, kus Läti rahvuslikule valitsusele lojaalseid relvaüksuseid polnud just kuigi suurel hulgal, teravdati omavahelist konflikti sellisel määral, et ägedamad baltisaksa ringkonnad nägid alternatiivi vaid Ulmanise valitsuse kukutamises.

Ulmanise valitsuse asemele seati Goltzi nõudel saksameelsetest poliitikegelastest koosnev pastor Andrievs Niedra juhitud valitsus, mille ametisseadmine venis 10. maini.¹³⁹ Niedra valitsuse saksameelsus väljendus mitmetes baltisakslastele tehtud järeleandmistes: lubati laialdast kultuurautonoomiat, saksa keelt teise riigikeelena ning kolmandikku ministrikohtadest.¹⁴⁰ Õigupoolest kuulus Niedra valitsusse juba alates selle moodustamisest kolm baltisakslast.¹⁴¹ Järeleandmiste balansseerimiseks pidanuks baltisakslased mõningatest oma eesõigustest loobuma, jagama (kompensatsiooni eest) mõisamaid maata talupoegadele ning (ilmselt eelisjärjekorras) riigisaksa vabatahtlikele. Paraku ei suutnud Niedra ettevõtmised etnilisi hõõrdumisi leevendada.¹⁴² Uue valitsuse toetus lätlaste seas oli aga praktiliselt olematu.¹⁴³ Toona Baltikumis resideerinud Ameerika Ühendriikide kolonelleitnant Warwick Greene'ile oli Niedra 29. aprillil öelnud, et ta on ennekõike bolševismivastane ning peaministriametisse määramise vastu ta omapoolset huvi üles

¹³⁷ Samas, lk 32, 48-49, 58.

¹³⁸ Samas, lk 58-62, 65.

¹³⁹ Rosenthal, Laidoner – väejuht, lk 247; Bilmanis, *A History of Latvia*, lk 321.

¹⁴⁰ Kott & Smith, *Latvia - A Work in Progress? : 100 Years of State- and Nationbuilding*, lk 290.

¹⁴¹ Rauch, *The Baltic States*, lk 61.

¹⁴² Kott & Smith, *Latvia - A Work in Progress?*, lk 290.

¹⁴³ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 55; Gerhard Besier ja Katarzyna Stokłosa, *European Dictatorships: A Comparative History of the Twentieth Century*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013, lk 66; Arnolds Spekke. *History of Latvia: an outline*. Rii: Jumava, 2006, lk 319-320.

ei näidanudki.¹⁴⁴ Niedra püüdis esialgu küll leida alust koostöök Ulmanise kabineti liikmetega, kaasamaks neid valitsusse, kuid tulutult, millele järgnevalt moodustas ta juba oma valitsuse.¹⁴⁵ Osa vabakorpuste meetest lootis seejuures, et uus valitsus osutub endisest vastutulelikumaks, viimast eelkõige vabatahtlikele kodumaal kuulutatud eksitavate lubadustega seoses. Loodeti, et niipea kui uuel valitsusel avaneb võimalus end Riias sisse seada, hakkavad otsused liikuma vabakorpustlasi soosivas suunas.¹⁴⁶

Samal ajal tõi riigipööre kaasa midagi, mida baltisakslased ei osanud ette näha.¹⁴⁷ Seni lõhestunud Läti ühiskonnas tekkis enneolematu üksmeelsus – rahvusliku valitsuse kõrvaldamine tõi Ulmanisele nii rahva kui sõjaväe toetuse.¹⁴⁸ Ilmselt poleks varasemalt (s.t riigipöördele eelnevalt) saksameelseks peetud Ulmanis ise osanudki leida tõhusamat alternatiivi oma maine tõstmiseks ning rahva enamuse toetuse omandamiseks, kui seda oli teinud tema vastu suunatud riigipööre.¹⁴⁹ Uus valitsusjuht Niedra oli aga sattunud kehva olukorda: olles oma positsioonil arvestatava kaasmaalaste toetuseta ning tuginedes sakslastest koosnevatele relvajõududele, võis Nottbecki kohaselt “konservatiivne Läti patrioot”¹⁵⁰ näida tõepoolest nii kaasaegsetele kui ka tagantjärgi vaatlejatele sakslaste käpiknukuna. Niedra oli Ulmanise kabineti 29. detsembri lepingu suhtes olnud vägagi kriitiline, pidades seda Läti mahamüümiseks sakslastele.¹⁵¹ Nõnda oli varasemalt saksameelseks peetud kesise toetusega peaminister Ulmanisest kujunenud suure hulga lätlaste silmis hoopis Läti rahvusliku ning ühtlasi ka saksavastase leeri juhtfiguur.

Pärast 16. aprilli putši Antandi riikide esitatud nõudele Goltz tagasi kutsuda, vastas Saksamaa ähvardusega, et koos kindraliga tõmmatakse tagasi ka sealsed väeosad. Nähes enamlaste-vastase rinde säilitamist Läti valitsuse küsimusest siiski olulisemana, andsid Antandi riigid saksamaale järele.¹⁵² Riigikantsler Philipp Scheidemann ja president Friedrich Ebert soovisid küll Goltzi

¹⁴⁴ Bilmanis, *A History of Latvia*, lk 320. Rauch on väitnud (lk 62), et Greene kui Antandi sõjalise missiooni esindaja Lätis lähtus enesele seatud eesmärgist ühendada kõik kohalikud liikumised Läti kaitseks (enamlaste vastu).

¹⁴⁵ Rauch, *The Baltic States*, lk 61.

¹⁴⁶ Walter von Rohrscheidt, *Unsere Baltikum-Kämpfer : die Ereignisse im Baltikum 1918 und 1919*. Braunschweig : Limbach, 1938, lk 36.

¹⁴⁷ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 85.

¹⁴⁸ Besier & Stokłosa, *European Dictatorships: A Comparative History of the Twentieth Century*, lk 66.

¹⁴⁹ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 85, 87 .

¹⁵⁰ Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 67.

¹⁵¹ Samas, lk 67.

¹⁵² Rauch, *The Baltic States*, lk 61-62. Bilmanis toob välja (lk 319), et Greene'i arvates oli putš täiesti vastuvõetamatu “kuritegu”, millega von der Goltz eiras Compiègne'i vaherahu 12. artiklist tulenevaid kohustusi ja solvas Antanti, mida ei saanud jätta karistusetu.

lahkumist Baltikumist, kuid ühtaegu ei tahtnud nad oma imagot Antandile järeleandmisega kahjustada.¹⁵³ Sellest tulenevalt võib järeldada, et kantsleri ja presidendi pragmaatilisus, ilmselt tingituna muutlikust poliitilisest olukorrast kodumaal, osutusid Goltzile ajutiselt isegi kasulikuks, kuna andsid viimasele teatud tegutsemisvabaduse. Võitjariikidega Versailles' rahulepingu sõlmimise eel peetud läbirääkimisi ja esmaseid rahutingimusi pidas Saksamaa erakordselt häbistavaks,¹⁵⁴ mistõttu püüdsid sakslased leida kõikvõimalikke alternatiive vastupanuks ja paremate rahutingimuste saavutamiseks. Saksamaa nägi esmase ohuallikana Antandi toetusel loodud Poolat, mistõttu alustas Saksa valitsus 1919. aasta maikuus Baltikumis asuvate vägede järkjärgulist evakueerimist, et koondada need Poola vastu.¹⁵⁵ Kuigi Baltikumis saavutatut ei soovitud käest lasta, nähti uut idanaabrit konflikti taaspuhkemise seisukohalt märksa suurema probleemina.¹⁵⁶

Goltz suhtus Saksa valitsuse otsusesse väed Baltikumist välja viia vastumeelsusega ja suundus Berliini otsuse vastu protestima. Valitsus vastas tema protestile: “[---] Saksamaa ei saa võidelda nii Poola, lääneriikide kui Nõukogude Venemaaga üheaegselt”.¹⁵⁷ Lisaks oli Scheidemanni kabinet saavutanud aprilliputšist häiritud Suurbritanniaga kompromissi, mida ei soovitud kahjustada: kuna britid polnud võimelised enamlastevastast rinnet Lätis sakslastelt üle võtma, saadi kokkuleppele, et vabakorpused jäävad paigale, kuid ei võta ette ründeoperatsioone.¹⁵⁸ Goltz ei pidanud endiselt valitsuse otsust õigeks ning asus, kartes vägede peatset evakueerimist, oma seniseid plaane kiirendama.¹⁵⁹ Saksamaa valitsusel olid siiski omad plaanid. 21. mail püüdis Berliin algatada vaherahukõnelusi Nõukogude Venemaaga, et oma sõdurid muretult ja kiirelt Lätist evakueerida.¹⁶⁰

Kokkuleppeni jõudmise tegi võimatuks Goltzi otsus Riia 22. mail rünnata ning linn okupeerida.¹⁶¹ Selle sammuga eiras Goltz mitte ainult Saksa valitsust vaid ka Saksa Põhja piirikaitse ülemjuhatus, mis oli Riia vallutamise keelanud.¹⁶² Rosenthal on välja toonud, et kuigi Goltz ise väitis, et oli

¹⁵³ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 57.

¹⁵⁴ Rosenthal, Laidoner – väejuht, lk 247.

¹⁵⁵ Richard K. Debo, *Survival and Consolidation : The Foreign Policy of Soviet Russia 1918-1921*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1992, lk 67.

¹⁵⁶ Debo, *Survival and Consolidation : The Foreign Policy of Soviet Russia 1918-1921*, lk 67.

¹⁵⁷ Debo, *Survival and Consolidation*, lk 67.

¹⁵⁸ Jones, *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps*, 1918-1923, lk 118.

¹⁵⁹ Debo, *Survival and Consolidation*, lk 67.

¹⁶⁰ Samas, lk 67-68.

¹⁶¹ Samas, lk 67.

¹⁶² Nottbeck, Võnnu lahingu eellugu, lk 44

saanud mais Riia vallutamiseks loa, ei laienenud see ettevõtmisse kaasatud riigisakslaste väeosadele.¹⁶³ Kindralmajor sisuliselt keeldus loobumast oma unistusest sekkuda Vene kodusõtta ning pöörata sealne võimude tasakaal vene valgete kasuks. Seejärel pidanuks Goltzi plaani järgi saksasõbralike Vene valgete juhitud Venemaa astuma ühes Saksamaaga välja Antandi vastu.¹⁶⁴ Riias kaitses olnud punavägede arvuline koosseis ja võitlusmoraal olid märgatavalt langenud ning osa võitlejaid Lenini kõrgelt hinnatud revolutsionääride rahvusarmees oli deserteerinud.¹⁶⁵ Riia hõivamise järgselt sõnanud Bischoff, et sellega olevat Lätis tegutsenud vabakorpuste üksused end “surnuks võitnud”. Nimelt mõistis Riia vallutamise järgselt Antant sealsete riigisaksa väeüksuste tegevuse kompromissitult hukka, mis, tõsi küll, ei lõpetanud vabakorpuste tegevust Baltikumis.¹⁶⁶

Nagu eelnevalt mainitud, vaibus lätlaste seas enamluse populaarsus lühikese punaste võimuperioodi jooksul. Pärast Riia hõivamist tabas linna võidukate riigi- ja baltisaksa väeüksuste terrorilaine, mille ohvrite arv võis küündida üle 3000. Ohvrite hulgas leidis nii veendunud enamlasi kui lihtsalt enamlasteks tembeldatud inimesi.¹⁶⁷ Nii suurt verevalamist võiks ehk mingil määral selgitada asjaolu, et enamlased olid enne sakslaste saabumist hukanud 33 baltisakslasest vangi, kelle seas olnud ka naisi.¹⁶⁸ Seejuures võib pidada ebatõenäoliseks, et sakslastel oli tõsine plaan lätlasti süstemaatiliselt hävitada, nagu märkis sel ajal Lätis tegutsenud Eesti sõjaväeline esindaja alamkapten Julius Jürgenson.¹⁶⁹ Tõenäolisemalt oli tegemist omamoodi punaste ja nende toetajate vastu suunatud arveteklaarimisega. “Kättemaksu” ulatuses võis teatavat rolli mängida ka Saksamaast itta jäävate slaavirahvaste pidamine sakslastest alamaks. Sarnaselt Riiale sooritasid sakslased massimõrvu ka Jelgavas ja Tukumsis, kus mõlema linna peale kokku oli ohvreid ligi 700.¹⁷⁰ Vabakorpustlaste poolt toime pandud massimõrvu toimus lisaks eelmainitule mujalgi.¹⁷¹

Saksamaa valitsus oli 26. mail soovitanud vabatahtlikele, et nad muretseksid kiiremas korras endile Läti kodakondsuse, kuna *Versailles*'i rahulepingu sõlmimine muudaks nende toetamise võimatuks.¹⁷² Kaks päeva hiljem, 28. mail teatas sakslaste esindaja Liibavis ühes Saksa

¹⁶³ Rosenthal, Laidoner – väejuht, lk 248.

¹⁶⁴ Von der Goltz, Minu missioon Soomes ja Baltikumis, lk 195-198.

¹⁶⁵ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 87.

¹⁶⁶ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 231.

¹⁶⁷ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 120; Payne, *Civil War in Europe*, lk 48.

¹⁶⁸ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 87.

¹⁶⁹ Samas, lk 87.

¹⁷⁰ Venner, *Söldner ohne Sold*, lk 120.

¹⁷¹ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 57.

¹⁷² Samas, lk 57.

välisministeeriumile läkitatud telegrammis, et vabatahtlikud on juba mitu tuhat kodakondsuseavaldust sisse andnud ning Läti valitsus on valmis need heaks kiitma.¹⁷³ Saksa valitsuse, Goltzi ja vabakorpustlaste pettumuseks ei tulnud Niedra valitsus neile lootustele siiski täiel määral vastu. Bermondti väitel sõlmiti Rauddiviisiga kahenädalane leping, mille kohaselt oluaks see ajutiselt Niedra valitsuse teenistuses.¹⁷⁴ Niedra valitsus tegi küll 11. juunil teatavaks tingimused, mille alusel saksa vabatahtlikud Läti armeesse värvatakse, kuid sellega sisuliselt asi piirduski.¹⁷⁵ Lubati riideid, toitu, varustust, igapäevast palka ning demobilisatsioonijärgset rahalist tasu, kuid algsed kodakondsuslubadused, rääkimata maa jagamisest, mis olid värbamispropaganda põhiliseks tõmbenumbriks, jäid mainimata. Kalkuleeritud taganemist Ulmanise valitsuse ajal antud lubadustest põhjendati järgnevalt: “nii arvukas, organiseerimata ja üheaegne Läti kodakondsuse väljastamine näib [Läti valitsusele] ebasoodsana, mõjutades avalikku arvamust [Niedra valitsusest]”.¹⁷⁶

Eelkirjeldatust nähtub, et Niedra jäi 29. detsembri lepinguga seoses oma varasemale seisukohale kindlaks, pidades lepingu sõlmimist endiselt arusaamatuks otsuseks ning nähes seega vajadust selle muutmise järele.¹⁷⁷ Nii Ulmanist kui Niedrat võib pidada Läti patriootideks. Tõenäoliselt oleks ka Niedra Ulmanise positsioonis otsustanud sellesama või vähemalt sarnase sisuga kokkuleppe kasuks. Olid ju Ulmanist otsuse langetamisel mõjutanud baltisakslaste vastuseis rahvuslike Läti vägede moodustamisele, enamlaste ülekaalukas pealetung ning kaasmaalaste sümpaatiat Läti kütipolkude vastu. Vaevalt et sellises olukorras oleks Niedralgi edukas lätlastest omakaitse loomine õnnestunud. Kuigi Ulmanise ja Niedra valitsusi on tavaks teineteisele vastandada, s.t Ulmanis kui läti rahvuslike huvide esindaja ja Niedra kui (balti)saksa “käpiknukk”, oli mõlema eesmärgiks iseseisev ja võõrmõjudest vaba Läti Vabariik. Ainus Läti valitsusjuhi kandidaat, kes ei näinud (sotsialistliku) Läti jaoks iseseisvat tulevikku, oli Pēteris Stučka.¹⁷⁸

¹⁷³ Samas, lk 59.

¹⁷⁴ Bermondt-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 265. Spekke (lk 320) viitab samuti asjaolule, et Rauddiviis justnimelt “palgati” Niedra valitsuse poolt. Arnolds Spekke. *History of Latvia: an outline*.

¹⁷⁵ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 59.

¹⁷⁶ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 59.

¹⁷⁷ Nottbeck, *Võnnu lahingu eellugu*, lk 67.

¹⁷⁸ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 137.

Vabakorpused pärast Landeswehri sõda

Landeswehri sõja, milles saksa vabakorpused said Eesti Rahvaväelt lüüa, lõpetas 1919. aasta 3. juulil sõlmitud Strazdumuiža vaerahuleping. Kuivõrd sõjas osalenud kindral Goltzi vägedest moodustasid ligikaudu 70% riigisakslased,¹⁷⁹ tekib küsimus, kuivõrd sõdisid eestlased tegelikkuses “balti parunite” vastu. Keskmise eesti sõdur sattus suurema tõenäosusega tulevahetusse mõne sarnasest sotsiaalsest ja majanduslikust taustast inimese kui aadelkonna esindajaga. Lepingu allkirjastasid Saksa vabakorpuste ja Eesti ülemjuhatuses esindajad, mitte Saksamaa ega Eesti valitsused; samuti ei kaasatud ei Ulmanise ega Niedra valitsust (kusjuures Saksamaa ei pidanud puhkenud konflikti üldse mingiks sõjaseisukorraks).¹⁸⁰ Niedra valitsus oli sunnitud tagasi astuma ning Ulmanise valitsus sai end juuliku alguseks Riias taas sisse seada.¹⁸¹

Ehkki esialgsel vaatlusel võib oletada, et Landeswehri sõda oli tähtsusetu regionaalne konflikt, osutusid sõja tagajärjed ulatuslikeks. Sellega tehti lõpp sakslaste koloniseerimiskavatsustele Ida-Euroopas ning ühtlasi tõugati saksa kultuur, mille mõjud küll jätkusid, Balti kubermangudes tema seniselt juhtpositsioonilt. Samuti lõppes baltisakslastest ülemkihi ligikaudu 700 aastat kestnud eelisseisund ning selle piirkonna tulevase ajaloo kujundamine jäi eestlaste ja lätlaste kätte.¹⁸² Landeswehri sõja kaotus tähendas baltisakslastele “lõplikku loobumist plaanidest luua Baltikumis ühtne riik, lõplikku asetumist eestlaste või lätlaste riigi osaks ning vältimatust muganduda vähemuse rolli ja seisundiga”.¹⁸³ Zetterberg on sündmust hinnanud “pöördepunktiks” baltisakslaste ajaloos.¹⁸⁴

Vaatamata Eesti vastumeelsusele jäi Landeswehr edaspidigi sõjalise üksusena tegutsema. Üksuse juhtimise võttis üle Briti kolonelleitnant Harold Alexander, kes kõrvaldas aegamööda Landeswehrist üksusesse varasemalt liidetud riigisakslased.¹⁸⁵ Uue juhtimise all enamlastevastast võitlust jätkanud Landeswehr sai hiljem 13. Tukumsi polguks Läti armee koosseisus.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Landeswehri oli samuti täiendatud riigisakslastega. Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 286; Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 107, 156.

¹⁸⁰ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 156.

¹⁸¹ Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 135.

¹⁸² Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 159.

¹⁸³ Zetterberg, Eesti ajalugu, lk 393.

¹⁸⁴ Samas, lk 393.

¹⁸⁵ Eesti Vabadussõja ajalugu II, 159.

¹⁸⁶ Samas, 159.

Milline oli aga arvukate riigisakslaste edasine käekäik? Kuigi Antandi riigid kohustasid Saksamaad maikuus alanud vägede evakatsioon kiirendama, asus seda takistama Goltz, kes keeldus oma tuleviku-unelmatest lahti ütlemata, leides poolehoidu ka mõningate kõrgemate Saksa sõjaväelaste seas.¹⁸⁷ Winnig, protestides vabakorpuste evakueerimise vastu, esitas oma seisukoha Weimari rahvuskogule – vägede äraviimine tooks kaasa senini Baltikumis säilinud saksa kultuuri hävimise.¹⁸⁸ Saksamaa tahtlikus venitamises mängis rolli ka asjaolu, et sealne valitsus kartis arvukate monarhismimeelsete, “reaktsionääridest” vabatahtlike naasmist kodumaale.¹⁸⁹ Vabakorpuste meestele antud lubadusi maa omandamise võimaluste kohta ning ka vabatahtlikele soodsate positsioonide tagamist uues *Reichswehr*’is polnud *Versailles*’i rahulepingust tingitult võimalik täita.¹⁹⁰ Kõigele lisaks olid paljud vabakorpuste sõdurid oma vara kodumaal maha müünud, et finantseerida tulevast kinnisvaratehingut Kuramaal, kuhu loodetigi elu lõpuni jääda.¹⁹¹ Seetõttu valitses kartus, et Baltikumi võitluste veteranid, olles pettunud – või koguni kodutud –, püüavad lubadusi murdnud valitsuse kukutada.¹⁹² Tulevik näitas, et kartused olid mõneti õigustatud, sest 1920. aasta märtsis toimuski riigipöördekatse (nn Kappi puts).¹⁹³

Ulmanise kabinet tegi 15. juulil teatavaks, et detsembri lõpus antud läti kodakonduse lubadusi ei täideta,¹⁹⁴ kuna *Versailles*’i rahulepinguga muutusid kõik selletaolised lepingud kehtetuks.¹⁹⁵ Paraku ei andnud see vabakorpuste meestele oodatud rahu ja selgust. Valitsuse sõnum tekitas hoopis suuremat pahameelt – tundes end reedetuna ning uskudes järjekindlalt, et Läti valitsus oli neile maad lubanud (nagu Saksamaal värbamispunktides reklaamitud oli), korraldasid 10 000 vabakorpuslast 28. juulil Jelgavas meelavalduse, nõudes Ulmaniselt lubaduste täitmist.¹⁹⁶ Balti aadli pingutused vabakorpuste toetamiseks piirdusid üksnes sõnalise kinnitusega, et nad ei

¹⁸⁷ Rosenthal, Laidoner – väejuht, lk 247, 302.

¹⁸⁸ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 63.

¹⁸⁹ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 157.

¹⁹⁰ Samas, lk 157.

¹⁹¹ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 50, 54.

¹⁹² Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 157.

¹⁹³ Kellogg, *The Russian Roots of Nazism*, lk 79.

¹⁹⁴ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 64

¹⁹⁵ *Versailles*’i rahulepingu artikli 292 raames nõustus Saksamaa, et kõik Vene impeeriumi või sellest lahku löönud riikidega sõlmitud lepingud alates 01.08.1914 kuni rahulepingu jõustumiseni, on kehtetud. <https://koit.pri.ee/wp-content/uploads/2018/02/Versailles-rah-28.06.1919.pdf>

¹⁹⁶ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 64.

nõustuvat Ulmanise valitsuse lahtiütlemisega detsembrilepingust. Saksa välisminister tegi 23. juulil teatavaks, et pole mingit võimalust toetada “Balti Landesveeri esindajate taotlusi maale, mida neile lubati”.¹⁹⁷

Antandi riikide kannatus Lätis viibivate saksa vägede suhtes oli otsa lõppemas, nõuti nende tagasitõmbumist, ja keeldumise korral ähvardati Saksamaad mereblokaadi jätkamisega.¹⁹⁸ Liitlasvägede ülemjuhataja Ferdinand Foch teatas 1. augustil Saksamaale, et 30. augustiks peavad kõik neile alluvad relvajõud olema Lätist välja viidud, ning nõudis 15. augustiks üksikasjalikku evakatsiooniplaani. Üksuste kodumaale toimetamine pidi liitlasvägede ettekirjutusel toimuma merdmööda, et Antant saaks nende liikumisel silma peal hoida.¹⁹⁹ Seepeale kutsus 5. augustil Saksamaa president Friedrich Ebert väed tagasi, kuid jätkas venitamistaktikat, viivitades käsu andmist.²⁰⁰ Alles 12. augustil järgnes Põhja piirikaitse ülemjuhatuselt (*Oberkommando Grenzschutz Nord*) evakueerimiskäsk.²⁰¹ Rauddiviisi ülem aga ei soovinud ühes oma sõduritega naasta kodumaale, millest nad emotsionaalselt võõrandunud olid. 24. augustil, vahetult enne diviisi ettenähtud lahkumist, korraldati protestiks Antandi nõudmise ja Saksa valitsuse järeleandlikkuse vastu Jelgavas tõrvikurongkäik. Seejuures rõhutasid vabakorpuse ohvitserid vajadust jätkata “ristisõjaga” bolševismi vastu, mis ohustavat kogu maailma.²⁰² Seda ideoloogilist eesmärki ei võetud valdava enamiku vabakorpuslaste seas enam ilmselt kuigi tõsiselt, kuna ainuke “võitja” punaste-vastases võitluses näis nende jaoks olevat Inglismaa.²⁰³ Juba varem oli Saksa juhtkond kinnitanud alluvatele, et brittide toetatud eestlased ja Ulmanise lätlased olla enamlastega liitu astunud.²⁰⁴ Goltz nimetas Lätit “Inglismaa vasalliks”, võrdsustades Läti vastu suunatud sõjategevust võitlusega enamluse vastu.²⁰⁵ Selline seisukoht olevat Läti vabakorpuslaste seas olnud Page’i andmeil üldlevinud.²⁰⁶

¹⁹⁷ Samas, lk 64.

¹⁹⁸ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 232; Maailmasõja vältel olid Saksamaa mereteed blokeeritud ning blokaad oli äsja, 12. juulil lõpetatud. Eric W. Osborne, *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914-1919*. Milton Park, Abingdon: Taylor & Francis Group, 2004, lk 189.

¹⁹⁹ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 157.

²⁰⁰ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 64.

²⁰¹ Samas, lk 64.

²⁰² Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 232.

²⁰³ Ernst von Salomon, *The Outlaws*. London: Arktos, 2013, lk 102.

²⁰⁴ RA, ERA.2124.2.230, kaader 8: Päevakäsk Rauddiviisile nr 1928 Ia, 16.06.1919 (telefonogramm).

²⁰⁵ Von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*, lk 238.

²⁰⁶ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 164.

Bischoff rõhutas vajadust seista oma Rauddiiviisi meeste õiguste eest olukorras, kus valitsus oli nad hüljanud, tuues esile üldlevinud soovi asunduste loomiseks ja teatas alluvatele, et edasine plaan olevat Riia peale marssimine.²⁰⁷ Ühtlasi nõudsid 25. augustil riigisakslastest vabatahtlikud Ulmanise valitsuselt taaskord 29. detsembri lepingu täitmist. Kuivõrd Saksamaa valitsus polnud aga tunnustanud Winnigi-Ulmanise lepingut ning Versailles' rahulepingu (art 292) kohaselt olid taolised kokkulepped õigustühised, puudus nõudmisel õiguslik alus.²⁰⁸ Sellest saab jällegi kinnitust, et nii Winnigi kui Goltzi ettevõtmised olid omaalgatuslikud ning ei saavutanud võimuorganite heakskiitu.

Nagu eelnevalt kirjeldatud, pooldasid Goltzi plaane ka mõningad kõrgemad sõjaväelased.²⁰⁹ Põhja piirikaitse ülemjuhatus andis Goltzile teada, et evakueerimiskäsk tuleks hoopis eirata ning selle asemel teha ettevalmistusi üleminekuks vene valgete juhtimise alla. Tegevuse jätkamist Vene valgete alluvuses pooldas ka kaitseminister Noske.²¹⁰ Goltz suhtus soosivalt sakslastest ja vene valgetest koosneva üksuse minemisse kolonel Pavel Bermond-Avalovi juhtimise alla.²¹¹ Nii saksa vabakorpused Lätis kui Looderinde ülemjuhataja kindral Nikolai Judenitš oleksid eelistanud Kuramaal koguneva Läänearmee juhiks kindralmajor Vassili Biskupskit. Paraku keeldus Goltz koostööst kõigiga peale Saksamaale orienteerunud Bermondti.²¹² Goltzi hinnangul jäi Biskupski enesekehtestamisel nõrgaks, samas kui Bermond, keda Goltz inimesena Biskupskile eelistas, olevat alluvate poolt lausa "armastatud".²¹³ 5. septembril tunnustas kindral Judenitš Bermondti ametlikult Läänearmee juhatajana.²¹⁴ Von der Goltzil õnnestus luua Bermondti ümber Saksa ohvitseridest koosnev staap²¹⁵, haarates sel moel juhtohjad enda kätte.²¹⁶ Goltzi eestvedamisel teostus ka Lääne-Venemaa valitsuse moodustamine. Suuremat edu sel polnud ning kuigi augustikuu hakul oli Goltzi sõnutsi Berliinis moodustatud poliitiline nõukogu, ei õnnestunud Goltzil nimekamaid Saksamaal resideeruvaid vene valgeid valitsusse kaasata.²¹⁷ Selle peamiseks

²⁰⁷ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 65.

²⁰⁸ Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 135-136.

²⁰⁹ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 247.

²¹⁰ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 63, 64.

²¹¹ Kellogg, *The Russian Roots of Nazism*, lk 94.

²¹² Samas, lk 94.

²¹³ Von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*, lk 194, 221.

²¹⁴ Reigo Rosenthal, *Loodearmee*. Tallinn: Argo, 2006, lk 396.

²¹⁵ Von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*, lk 196.

²¹⁶ Kellogg, *The Russian Roots of Nazism*, lk 94.

²¹⁷ Von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*, lk 221-222.

põhjuseks võis olla asjaolu, et viimased ei soovinud end siduda kahtlasena näiva ja vägagi tõenäoliselt hukule määratud ettevõtmisega. “Kellegi parema” puudumisel otsustas nn Lääne-Venemaa valitsus kinnitada Bermonditi Läänearmee juhatajaks.²¹⁸

Siinkohal tasub aga peatuda sellel, kuidas ja miks sattus Bermondit olukorda, kus temast sai Läänearmee juhataja. 1918. aasta lõpus ja järgneva aasta alguses läksid Ukrainast taganevate saksa vägedega ühes tuhanded saksameelsed valged. Otsus sakslastega ühise vaenlase vastu koostööd teha tulenes osalt sellest, et Saksamaa oli enne sõja kaotamist aidanud Ukraina rahvuslastel võidelda Venemaa vastu, mis jättis valged lootma ka edaspidisele koostööle.²¹⁹ Saksamaal toetasid parempoolsed kindralid nagu Erich Ludendorff samuti Ukrainast tulnud valgete ohvitseride kasutamist venelastest sõjavangide organiseerimiseks, sest mainitud ohvitseri peeti Antandi- ja bolševismivastase meelestatuse tõttu usaldusväärseteks. Parempoolsete kindralite tähelepanu pälvis ka 1919. aasta jaanuari lõpupäevadel Berliini saabunud “sõnaosav” Bermondit, kes asus sakslaste loal vangidest väeformeringuid moodustama. Ludendorff ja tema mõttekaaslased nägid Baltikumi piirkonnas loodavas Bermondtile alluvas väeüksuses vastukaalu vene valgetest koosnevale moodustamisjärgus väeüksusele Eestis, mida peeti brittide käepikenduseks. Sama aasta märtsi lõpus andis Gustav Noske oma heakskiidu saksameelsetest vene valgetest koosneva, Lätisse saadetava väe moodustamiseks.²²⁰ Juba mõne kuu pärast, täpsemalt 30. mail asusid esimesed vene valgete üksused Berliinist Läti poole teele, kusjuures Bermondit (kelle käsutuses oli *circa* 3500 sõdurit) saabus Jelgavasse 12. juuniks.²²¹ Näib, et Läti saadetud üksuste toel püüdis Saksamaa veel pärast maailmasõja kaotustki sõjatandril võimumängudega jätkata.

Lätis sai Bermondit Goltziga jutule, paludes oma väe täienduseks saksa üksusi, mida talle ka lubati. Bermonditi ükusele täienduste lubamisega oli võimalik maailmale demonstreerida, et vastupidiselt Antandi propagandale ei poolda Saksamaa bolševismi ning on ühel pool rindejoont valgetega, kes püüavad Venemaal “korda taastada”.²²² Bermonditi väitel tärkas vene ja saksa sõdurite vahel suur sõprus, kuna venelastele avaldanud suurt muljet Saksamaa valmidus Venemaad, vaatamata kodumaal valitsevale keerukale sise- ja välispoliitilisele olukorrale, aidata.²²³ Iseasi, kuivõrd siiras

²¹⁸ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 163.

²¹⁹ Kellogg, *The Russian Roots of Nazism*, lk 48.

²²⁰ Samas, lk 91-92.

²²¹ Bermondit-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 144-145.

²²² Samas, lk 151.

²²³ Bermondit-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 152, 164.

oli see Bermondti täheldatud “sõprus”. Sammartino ja Liuleviciuse hinnangul oli tegemist olustikust tingitud paratamatu liiduga kahe “röövlibande” vahel.²²⁴

Juba 17. septembril algas vabakorpustlaste vastuvõtt Bermondti juhitud Lääne-Venemaa Vabatahtlike Armeesse (ehk Läänearmeesse).²²⁵ Goltzi “heakskiidul” leidis aset vabakorpuste koondumine Bermondti juhtimise alla, millega läksid üksused “justkui Vene teenistusse”.²²⁶ Armeed varustas ja rahastas Saksamaa,²²⁷ ent rahastamine pidavat piirduma septembrikuuga.²²⁸ Loodeti, et “liikumine” saavutab oktoobrikuuks majandusliku iseseisvuse.²²⁹

Kuigi Bermondti üksus pidanuks aitama kindral Nikolai Judenitši Loodearmeed pealetungis Petrogradile, tekkis sellega probleem. Murekohaks oli Jelgavas paikneva vene-saksa väekoondise paigutamine rindele enamlaste vastu.²³⁰ Ulmanise valitsus ei soovinud Saksa ega Vene vägede viibimist Läti territooriumil, mistõttu nõuti ka nende lahkumist.²³¹ Kui Bermondit tegi 14. augustil teatavaks oma plaani asuda Daugavpilsis suunast rünnakule Velikije Luki peale, kartis Läti valitsus, et sellise ettevõtmisega kaasneb suurema osa riigi jaoks okupatsioon. Kuivõrd võitlusvalmis võõrväe viibimine riigi territooriumil kujutavat ohtu Läti iseseisvusele, ei võimaldanud Ulmanise kabinet neile Venemaale suundumiseks läbipääsu.²³² Ühtlasi pöördui palvega Suurbritannia poole, et see keelustaks Bermondtil Läti territooriumi kasutamise.²³³ Suurbritannia sõnum oli lühidalt järgnev: läbi Läti territooriumi marssimine on ilmtingimata vajalik, sest vastasel juhul pole väekoondisel võimalik enamlastevastase rindejooneni jõuda. Ulmanis omakorda kinnitas brittidele, et “sakslaste” vastu astuvad tema valitsus ja läti rahvas välja kasvõi paljakäsi.²³⁴ Ulmanise teravast reaktsioonist ilmneb, et eelkõige nähti julgeolekuohuna just riigisaksa sõdureid. Kuigi Bermondit ise hindas enda alluvuses olevat väge kuni 52 000 mehe suuruseks, kellest ligikaudu 40 000 olid

²²⁴ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 66; Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 232.

²²⁵ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 232.

²²⁶ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 302.

²²⁷ David Bullock, *The Russian Civil War 1918-22*. Oxford: Osprey Publishing, 2008, lk 65.

²²⁸ David Footman, *The Civil War and the Baltic States Part 1: Von der Goltz and Bermondit Avalov*. Oxford: St. Antony's College, 1959, lk 19.

²²⁹ Footman, *The Civil War and the Baltic States Part 1*, lk 19.

²³⁰ Debo, *Survival and Consolidation*, lk 126.

²³¹ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 164-165.

²³² Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 136. Ilmselt oli põhiprobleemiks Bermondit tungiv soov kasutada transiitpunktina vägede rindele viimiseks tingimata Riit. Bermondit-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 457.

²³³ Debo, *Survival and Consolidation*, lk 126.

²³⁴ Debo, *Survival and Consolidation*, lk 126-127.

sakslased,²³⁵ võis tegelik sõdurite arv olla pigem suurusjärgus 36 000–38 000 meest, kellest 30 000 olid sakslased.²³⁶

Antandile tekitas tuska see, et peamiselt sakslastest koosnevate jõudude koondumine häiris saksavaenuliku hoiakuga Balti riikide valitsusi, mis omakorda takistas viimaste keskendumist enamlaste vastu suunatud võitlusele.²³⁷ Rahvuste vaheline vaenulik suhtumine oli vastastikune, ka sakslased ei olnud lätlaste suhtes kuigi heatahtlikult meelestatud.²³⁸ Ulmanise valitsuse tõrjuv hoiak tekitas end niigi reedetuna tundvates saksa sõdurites veel enam pahameelt. Kuigi on arusaadav, miks Läti läbipääsu andmisest keeldus, ei saa märkimata jätta, et olukorra lahendamine sellisel viisil ainult süvendas pingeid ning häiris potentsiaalse kommunismivastase leeri väljakujunemist ja omavahelist koostööd.

Kuigi Judenitš käskis Bermondtil Narvasse suunduda, keeldus viimane käsku täitmast, tuues vabanduseks, et tema armee pole lahingutegevuseks valmis.²³⁹ Bermond, püüdes enda väeüksust suurendada, saboteeris, küll ilmselt tahtmatult, samaaegselt Judenitši tegevust, kuna värbas “ähvarduste või meelitustega” Loodearmeesse suunduvaid vene ohvitseri hoopis Läänearmee ridadesse.²⁴⁰ Kuramaal paiknenud vene väeüksuste endine juht vürst Anatol Lieven, kes loovutas oma ametikoha Bermondtile, püüdis enne Lätist lahkumist uuele arme juhile selgitada, et Läänearmee viimine Daugavpils alla punaste vastu oleks igati kasulik. Bermond olevat soostunud, kuid muutis hiljem meelt ja otsustas rünnata Riia. Antant survestas Judenitši Bermondi korrale kutsuma, millele Looderinde juht ka vastavate korralduste läkitamisega reageeris.²⁴¹ Neis korraldustes olevat Judenitš pidanud oluliseks väljendada muuseas, kui vähetähtis Bermondi alluvuse (või allumatuse) küsimus tema jaoks oli.²⁴² Võimalik, et Judenitši alaväärstavana näiv toon hoopis kinnitas Bermondi mässulisust. Kindlasti mõjutas Bermondi kaalutlusi ka Loodearmee logistiline olukord, mis polnud just kiita.²⁴³

²³⁵ Bermond-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 219.

²³⁶ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 386.

²³⁷ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 162-163.

²³⁸ Debo, *Survival and Consolidation*, lk 126.

²³⁹ Von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*, lk 193-194.

²⁴⁰ Rosenthal, *Loodearmee*, lk 395-396.

²⁴¹ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 162-163.

²⁴² Samas, lk 163.

²⁴³ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 302.

Kuigi Eestis ja Lätis valitsev saksavaenulik meelestatus ei saanud arvestades aprilliputši ning Landeswehri sõda Bermondtilegi teadmata olla, otsustas Läänearmee juht jõuga Läti territooriumist läbimurdmise kasuks. Tegelikult ei jäänudki Bermondtil muud üle, kui ta tõepoolest soovis kokkulepitud operatsiooni läbiviimisele kaasa aidata.²⁴⁴ Nagu mainitud, ei olnud Läti valitsus nõus läbipääsu tagama, seega oli Läänearmee koostöö Judenitši väega, ja sellest lähtuvalt ka valgete abistamine, oluliselt raskendatud. Lieveni hinnangul hävitas just rünnak Riiale igasugused võimalused edu saavutamiseks Lääne-Venemaal.²⁴⁵ Sellest võib järeldada, et Lieven ei teadvustanud (või tõepoolest ei teadnud) oma arvamusalalduses Läti valitsuse hoiakut seoses Daugavpilsist suunatud rünnakuga ega sellest tulenevat Läänearmee "liikumisvõimetust". Arvestades valitsenud olukorda võib Lieveni kommentaari hinnata mõneti ülekohtuseks. Tõenäoliselt ei tundunud Bermondtile ahvatlevana alternatiiv loobuda enda väe valdavast enamikust (riigisakslastest), eesmärgiga saavutada Antandi soosikult Ulmaniselt mingitki vastutulelikkust. See tähendanuks, et senisest armee koosseisust jätkanuks võitlemist vaid 1/3. Niivõrd väike hulk sõdureid poleks tõenäoliselt suutnud valgetele arvestatavat abi osutada, isegi kui Läti valitsus oleks neile läbipääsu taganud.

1. oktoobril 1919. aastal otsustas Bermond t ühes oma ohvitserkonnaga uue rünnakukava rakendamise kasuks. Läti ajalookirjutuses on väidetud, et Bermondtil olevat olnud plaanis hõivata Riia linn, allutada endile nii Läti kui Eesti ning taastada nende varasem kuuluvus Venemaa koosseisu.²⁴⁶ Bermond t ise väitis hiljem, et tal polevat olnud mingitki plaani Lätit vallutada,²⁴⁷ rääkimata veel Eestist. Bermond t väidet näib kinnitavat ka tema üleskutse "Läti sõduritele!", milles Bermond t selgitas, et jutud Läänearmeest kui parunite käepikendusest on lausvaled ning sama kehtivat ka kuulujuttude kohta, mille kohaselt tahtvat Bermond t Lätit Vene kubermanguks muuta.²⁴⁸ Bermond t sõnul ei seisvat piiride ümberkujundamine tema võimuses, vaid kuuluvat Vene Asutava Kogu komepentsi kokkuleppel Läti esindajatega. Bermond t rõhutas, et tema püüdlused on suunatud enamlaste vastu ning hoiatas, et kes teda selles takistavad, on Venemaa vaenlased.²⁴⁹ Iseasi, kuivõrd siiras Bermond t üleskutse oli, kuna kolonel ei hoidunud edastamast

²⁴⁴ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 278-279.

²⁴⁵ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 163

²⁴⁶ Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 136

²⁴⁷ Bermond t-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 457.

²⁴⁸ RA, ERA.2124.3.36, l. 17-18: Läänearmee juhatus üleskutse "Läti sõduritele!", okt. 1919.

²⁴⁹ RA, ERA.2124.3.36, l. 17-18: Läänearmee juhatus üleskutse "Läti sõduritele!", okt. 1919.

ka lausvalede kategooriasse kuuluvat infot: Ulmanis olevat maalt põgenenud ning tema valitsus kokku varisenud.

Võib pidada tähelepanuväärseks, et Bermondnt nõudis (ehk koguni siiralt lootis), et lätlased toetavad tema sõjakäiku enamlaste vastu, andes Läänearmeele relvi. Bermondnt pakkus lätlastest vabatahtlikele ka kohta oma väekoondises.²⁵⁰ Ilmselt lootis ta, et küllalt suur hulk lätlasi näeb olukorda samuti selliselt, et suurimaks ähvardavaks hädaohuks on enamlik revolutsioon. See pidanuks, vähemalt ajutiselt, ajendama lätlasi oma kartused ja saksavastasuse kõrvale jätma, et ühise suurema hüve ehk valgete võidu peale panustada. Läänearmeele abistava käe andmise tagatiseks oluiks ilmselt mingit sorti preemia kodusõja võitmise korral, lähtudes Bermondnti küllaltki ebamäärasest lubadusest, et Venemaa “omi sõpru”²⁵¹ ei unusta. Kaasajal lätlased Bermondntiga ühist keelt ei leidnud ning olukorda retrospektiivselt hinnates võib väita, et tookordsest olukorrast tagantjärele kirjutades püütakse kohati liigselt Läti tehtud otsuseid õigustada. Oli ju Läti valitsus oma vastuseisuga takistanud ligi 38 000-pealise väe võitlusseastumise enamlastega. Siiski on võimatu öelda, kuivõrd asjade teistsugune käik oleks üldse ajaloo kulgu muutnud.

Ilmselt taipas Bermondnt peatselt, et Ulmanise valitsuse vastuseisule pole rahumeelset lahendust oodata, ning otsustas esimesena tegutseda. Ühe vabakorpuste liikme, Ernst von Salomoni järgi olevat “kõik” vabakorpuslased Bermondnti kavatsusega Riia hõivata, et sealt edasi Daugavpilsile peale minna, nõustunud.²⁵² Bermondnti enda sõnul olevat sakslased väga hästi mõistnud, et Läänearmee koosseisus Venemaa “bolševike ikkest” vabastamise nimel võitlemine tähendas ühtlasi ka Saksamaa abistamist.²⁵³ Baltisakslaste kui kohaliku vähemusrahvuse ning riigisaksa vabatahtlike motiveerimiseks anti mitmeid lubadusi: baltisaksa aadlkonna endise positsiooni taastamine ühes neile harjumuspärase privileegidega, saksa vabakorpuslastele kodanikuõiguste andmine (sel korral käis jutt Vene kodakondsusest) ning asundusvõimaluste tagamine sõduritele.²⁵⁴ Rauddiviis läks Läänearmee koosseisu 6. oktoobril, pärast Bischoffi ja Bermondnti lepingut, milles olid välja toodud eespool loetletud lubadused.²⁵⁵ 6. oktoobriga lõppesid saksa vabatahtlike

²⁵⁰ Samas.

²⁵¹ Samas.

²⁵² Von Salomon, *The Outlaws*, lk 102.

²⁵³ Bermondnt-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 221.

²⁵⁴ Bleiere jt, *History of Latvia*, lk 136.

²⁵⁵ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 66.

arvamine Läänearmee koosseisu, neile Vene kodakondsuse omistamine ning ettevalmistused Riia ründamiseks.²⁵⁶

Bermonditi väega ühinemist võib lugeda balti- ja riigisakslaste Baltikumi-taotluste viimaseks vaatuseks. Nüüd püüdesid saksa vabatahtlikud, kes olid varasemalt lootnud saada Läti kodakondsust, “saada” hoopis venelasteks.²⁵⁷ Salomoni arusaamal toimus see “ümberrahvastumine” aga pooleldi naljatades ning ilma erilise tõsiduseta.²⁵⁸ Vene kokarditest paigutati saksa omad siiski kõrgemale aujärjele ning ning rahvust vahetanud "uusvenelased" piirdusid venelaste kombel viinavõtmise ja venekeelse vandumisega,²⁵⁹ millele lisandus tsaaririigi hümni õppimine.²⁶⁰ Bermonditi käsul trükitud paberrahas, millega sakslastele teenistuse eest tasuti, ei nähtud erilist väärtust. „Bermonditi raha” tagatiseks otsustati omasoodu võtta endale vürsti käsutuses olnud sõjamoona (millel on, erinevalt kahtlase väärtusega rahast, reaalne hind),²⁶¹ seda ilmselt juhaks, kui ka seekordne ambitsioonikas sõjakäik peaks luhtuma. Võib oletada, et Salomon vihjas ka tõsiasjale, et kuna sakslased moodustasid väes enamuse, oleks neil jõud üle käinud märksa väiksemast vene valgete kontingendist. Spekuleerides kõikvõimalike alternatiivide üle, kus Bermondit saavutanuks näiteks Lätis sõjalise võidu või läbipääsu Daugavpilsis ning otsustanuks seejärel Venemaale suunduda, võib pidada vägagi kaheldavaks, et riigisakslased oleksid olnud nõus minema oma plaanikohaselt koloniseeritavast maast niivõrd kaugele. Seda hinnangut toetab ajaloolase Peeter Kaasiku väide, et Venemaal valitsev olukord ei olevat Saksa vabakorpustlastele kuigivõrd korda läinud.²⁶² Mõlematpidi paistab, et Bermonditi „afäär” nagu seda ajalookirjutuses on nimetatud,²⁶³ oli juba alges läbikukkumisele määratud.

8. oktoobril algas rünnak Riiale.²⁶⁴ Järgmisel päeval kuulutas Judenitš Bermonditi „isamaa äraandjaks”, sest Bermondit ei viinud oma väge Narva piirkonda Loodarmee alluvusse.²⁶⁵ Nagu

²⁵⁶ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 164.

²⁵⁷ Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to Present*, lk 155.

²⁵⁸ Von Salomon, *The Outlaws*, lk 102.

²⁵⁹ Samas, lk 102-103.

²⁶⁰ Liulevicius, *The German Myth of the East: 1800 to Present*, lk 155.

²⁶¹ Von Salomon, *The Outlaws*, lk 103.

²⁶² Peeter Kaasik, Sõda Bermonditiga: Eesti vaatenurk. Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, 2018, 3, lk 75.

²⁶³ Eesti Vabadussõja ajalugu II, lk 278. Lieven meenutas, et ta polevat katastroofile järgnevalt kuulnud ühtegi head sõna Bermonditi kohta ning kui tema ettevõtmistest üldse kõneldi, siis ainult läbi huumoriprisma, nimetades juhtunut Bermonditi “afääriks”. Kurt von Braatz, *Fürst Anatol Pawlowitsch Lieven. Im Kampfe gegen den baltischen Separatismus russischen Bolschewismus und die Awaloff Bermondit-Affäre*. Stuttgart: Belsler, 1926, lk 160.

²⁶⁴ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 384.

²⁶⁵ RA, ERA.2124.2.857, kaader 2-5: Aleksandrs Kalejs. Lätimaa ja tema vabastamissõda [originaal: A. Kaleys. La Lettonie et sa guerre de Liberation. - La France Militaire, 29.11.1932]

varasemalt välja toodud, polnud selle käsu täitmine võimalik – see eeldanuks, et Bermondit jätab maha valdava enamuse oma väest. Bermonditi esialgseks eesmärgiks oli vaid rindejoone viimine Väina jõe äärde ning juba 10. oktoobril esitas ta lätlastele vaherahuettepaneku. Võimalik, et Bermondit lootis, et Antant annab tema suhtes vaenulikult meelestatud Läti valitsuse kõrvaldamiseks kasvõi vaikiva heakskiidu, kuid lääneriigid jäid vastündinud vabariigi toetamisele kindlaks.²⁶⁶ Vaenlase arvulisele ülekaalule²⁶⁷ vaatamata suutis Läti armee vastu pidada kuni 15. oktoobrini, mil Bermonditi-vastase võitlusega ühines Briti-Prantsuse laevastik.²⁶⁸ Läti pöördus abipalvega ka Eesti poole ning peagi saabusidki Eestist lätlastele appi kaks soomusrongi, mis küll 23. oktoobril tagasi tõmmati.²⁶⁹ Sõjategevus kaldus lätlaste kasuks.²⁷⁰ 3. novembril asuti vastupealetungile²⁷¹ ning 11. novembril tõrjuti Bermonditi väed Riiast välja.²⁷² Võitlust olevat iseloomustanud erakordne vastastikune viha, ning lätlased, eeldades, et vastaspool teeb sama, vange ei võtnud.²⁷³ Läänearmee koosseisu täielikku hävimist Saksamaa valitsus näha ei soovinud ning 19. novembril vahetas Bermonditi välja kindralleitnant Walther von Eberhardt, ning kaks päeva hiljem käskis uus juhataja Kuramaalt kõik väed välja viia.²⁷⁴

Taganemistee kujunes oodatust raskemaks ja verisemaks. Saksa poole lätlastele ja leedulastele tehtud ettepanekud taganemiseks vaherahu sõlmida lükati tagasi ning vabakorpuslasi tabasid rünnakud nii Leedu kui Läti üksuste poolt.²⁷⁵ Bermondit on meenutanud, kuidas taganemisteel leedulased neid pidevalt ründasid ja suurtükkidega pommitasid ning surnute ja haavatute hulk üha suurenes.²⁷⁶ Terve päeva väldanud lahingutegevus leedulaste vastu Radviliškis lõppes vabakorpuslastele kaotusega²⁷⁷ ning ebaõnnestumisest tingitud frustratsiooni tõttu ei hoidutud

²⁶⁶ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 384-385. Bermondit (*Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 457-458) väljendas oma mälestuses kahetsust, et ta Riia vallutada ei püüdnud, sest ehk oleks vastupidi toimides kõik “hästi lõppenud”.

²⁶⁷ Ulmanise valitsusel olevat olnud Riia kaitseks välja panna umbes 11 500 meest, seega Bermondtil oluks teoorias umbes 3,1–3,3-kordne arvuline ülekaal. Plakans, *The Latvians: a short history*, lk 119.

²⁶⁸ Page, *The Formation of the Baltic States*, lk 165.

²⁶⁹ Rosenthal, *Laidoner – väejuht*, lk 386, 388.

²⁷⁰ Samas, lk 386.

²⁷¹ RA, ERA.2124.2.857, kaader 2-5: Aleksandrs Kalejs. Lätimaa ja tema vabastamissõda [originaal: A. Kaleys. La Lettonie et sa guerre de Liberation. - La France Militaire, 29.11.1932]

²⁷² Rauch, *The Baltic States*, lk 69.

²⁷³ Debo, *Survival and Consolidation*, lk 136.

²⁷⁴ Kellogg, *The Russian Roots of Nazism*, lk 100; Bilmanis, *A History of Latvia*, lk 327.

²⁷⁵ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 242-243. Läänearmee oli laiutanud ka Leedu territooriumil, peamiselt Šiauliai rajoonis. Rauch, *The Baltic States*, lk 69.

²⁷⁶ Bermondit-Avalov, *Im Kampf gegen den Bolschewismus*, lk 229.

²⁷⁷ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 243.

rüüstamisest.²⁷⁸ Taganevad vabakorpused süütasid teele jäävate külade hooneid, elanikud alatihti tapeti ning kõik, mis võimalik, võeti kaasa.²⁷⁹ Distsipliini oli ohvitseridel kas raske tagada või anti roimarlusele vaikiv heakskiit.²⁸⁰ Olukorra stabiliseerimiseks rakendatavad erakordselt ranged distsiplinaarimeetmed annavad tunnistust korratuste ulatuse kohta. Teeservadel võis tihti näha rüüstamise eest hukatud vabakorpused, kelle juurde olid pandud hoiatava sisuga sõnumid.²⁸¹ Ida-Preisimaa piiri juurde jõudes suutsid üksuste ohvitserid siiski korra majja lüüa.²⁸² Goltzi järgi olid vabakorpused viimase jõupingutusena lehvitanud kodumaale naastes musta-valge-punaseid lippe, laulnud isamaalisi laule ning polevat unustanud seejuures päid püsti hoida.²⁸³ Detsembri keskpaigaks olid viimased mehed Saksamaa piiri ületanud²⁸⁴ ning vabakorpused episoodi Baltimaades võis lõppenuks lugeda.

²⁷⁸ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 67.

²⁷⁹ Samas, lk 67.

²⁸⁰ Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 243.

²⁸¹ Sammartino, *The Impossible Border*, lk 67

²⁸² Liulevicius, *War Land on the Eastern Front*, lk 243.

²⁸³ Von der Goltz, *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*, lk 243.

²⁸⁴ Samas, lk 243.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Saksa vabakorpuslaste Lätisse saabumise poliitilisi tagamaid ning nende tegevusega kaasnenud poliitilisi arenguid, koondades varasema historiograafia üheks terviklikuks käsitluseks. Töö aluseks olid valdavalt uurimused Eesti ja välismaisest ajalookirjutusest, kollektiivsed monograafiad ning mõningate töös käsitletavate sündmuste kaasaegsete mälestused. Uurimistöös vaadeldavad sündmused jäävad ajavahemikku alates 1918. aasta novembrist kuni 1919. aasta detsembrini.

Ulmanise valitsusel oli Lätis raskusi rahvuslike relvajõudude moodustamisega, kuna lätlased võidelnuks pigem punastes kütipolkudes kui ühes (balti)sakslastega Landeswehri koosseisus. Vähestes üksustes, mis vaatamata takistusele moodustatud said, puhkes mäss. Keerulises olukorras pöördus Ulmanis Saksamaa esindaja August Winnigi poole, kellega sõlmiti 1918. aasta 29. detsembril kokkuleppe. Selles kokkuleppes seisis lubadus anda Lätis bolševike vastu võidenud Saksa vabatahtlikele Läti kodakondsus.

Riigisakslaste peamised ajendid Baltikumi suundumiseks olid järgnevad: segane poliitiline olukord kodumaal, võimalus võõrsil uut elu alustada, seiklusteotsimine ja soov bolševismi pealetungi vastu võidelda. Põhiliseks tõmbenumbriks osutus aga värbamispropagandas välja toodud maa soetamise võimalus. Saksamaa värbamispunktides lubati Baltikumi suunduvatele vabatahtlikele lisaks kodakondsusele ka nii mõndagi muud, mida 29. detsembri lepingus mainitud polnud.

Nii Saksa valitsuses kui alamatel astmetel oli isikud, kes ei soovinud maailmasõja kaotusega leppida. See omakorda viis katseteni laiendada Saksamaa mõjuvõimu ida suunal (nn *Ostpolitik*), sealhulgas Lätis. Saksamaa huvide eest seisva August Winnigi põhieesmärgiks oli orienteerida Baltikum Saksamaa-suunaliseks ning soodustada sakslaste ümberasumist Lätisse. Saksamaa valitsus ei olnud aga Baltikumi suhtes sugugi üksmeelne. Vastuolusid põhjustas Rüdiger von der Goltzi isepäine tegevus, mis viis Riia hõivamise ning Antandi ähvardusteni. Vabakorpuslaste juhtfiguurid lootsid oma tegevusega säilitada Saksamaa positsiooni maailmalävel ning otsida võimalusi väljapääsuks kardetavate rahutingimuste eest. Vabakorpuslaste Lätis viibimise ajal jahenesid üha enam ka lätlaste ja sakslaste omavahelised suhted, mida põhjustasid nii baltisakslaste nõudmised Ulmanise valitsusele, sakslaste riigipöördekatvaste ilmsikstulek kui Ulmanise kabineti asendamine Niedra omaga.

Landeswehri sõjale järgnevalt püüdis Antant survestada vabakorpuslasi Baltikumist lahkuma. Värbamispunktides antud lubadused täitmata jätnud ja Versailles' rahulepingu allkirjastanud Saksa valitsus kartis Lätis ja Leedus võidelnud vabakorpuslaste tagasitulekut, mistõttu püüdis sellega võimalikult kaua venitada. Lätis paiknenud saksa vabakorpuslased läksid 1919. aasta sügisel üle Pavel Bermond-Avalovi juhitud väeüksusesse. Bermond, püüdes survestada Ulmanist ja Antanti enda nõudmistele järele andma, ründas oma peamiselt sakslastest koosneva väega Riia. Vabakorpuslasi saatis esialgu küll edu, kuid lätlased saavutasid Antandi abiga siiski võidu. Pettunud vabakorpuslased olid sunnitud lõpuks kodumaale taganema – viimased üksused olid 1919. aasta detsembri keskpaigaks Saksamaale tagasi jõudnud.

Eeltoodust lähtuvalt võiks lugeda sissejuhatuses püstitatud eesmärgid täidetuks ning loodetavasti annab töö senisest täielikuma ülevaate Saksa vabakorpuste tegevusega kaasnenud poliitilistest protsessidest Lätis. Käesolev uurimistöö pole kindlasti ammendav ning vajaks põhjalikumat avamist nii Eestis, Lätis kui Saksamaal leiduvate arhiivimaterjalide toel.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Rahvusarhiiv (RA)

ERA.2124 Vabadussõja Ajaloo Komitee töökomisjon

Versailles'i rahuleping, sõlmitud 28.06.1919. Kasutatud 22.04.22
<https://koit.pri.ee/wp-content/uploads/2018/02/Versailles-rahu-28.06.1919.pdf>

Kirjandus

Bermond-Avalov, Pavel. *Im Kampf gegen den Bolschewismus. Erinnerungen von General Fürst Awaloff Oberbefehlshaber der Deutsch-Russischen Westarmee im Baltikum.* Glückstadt ja Hamburg: J. J. Augustin, 1925.

Besier, Gerhard ja Stokłosa Katarzyna. *European Dictatorships: A Comparative History of the Twentieth Century.* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013.

Bilmanis, Alfred. *A History of Latvia.* Princeton: Princeton University Press, 1951.

Bleiere, Daina, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda. *History of Latvia: the 20th century.* Riia: Jumava, 2006.

Braatz, Kurt von. *Fürst Anatol Pawlowitsch Lieven. Im Kampfe gegen den baltischen Separatismus, russischen Bolschewismus und die Awaloff Bermond-Affäre.* Stuttgart: Belser, 1926.

Bullock, David. *The Russian Civil War 1918-22.* Oxford: Osprey Publishing, 2008.

Debo, Richard K. *Survival and Consolidation: The Foreign Policy of Soviet Russia 1918-1921.* Montreal: McGill-Queen's University Press, 1992.

Dowling, Michael Granville Sterling. *The Character of the German Freikorps in the Baltic The Iron Division in Latvia 1919.* Cambridge: Harvard, 1959.

Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoim. Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2005.

Eesti Vabadussõja ajalugu II: Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Toim. Lauri Vahtre. Tallinn: Varrak, 2020.

Eesti Vabadussõda 1918–1920. 2. köide. 3. tr. Tallinn: Mats, 1997.

Footman, David. *The Civil War and the Baltic States Part 1: Von der Goltz and Bermondts Avalov*. Oxford: St. Antony's College, 1959.

Gerwarth, Robert ja Horne, John. *War in Peace: Paramilitary Violence in Europe after the Great War*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Goltz, Rüdiger von der. *Minu missioon Soomes ja Baltikumis*. Tallinn: Olion, 2004.

Hidden, John. *The Baltic States and Weimar Ostpolitik*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Jones, Nigel H. *Hitler's Heralds: The Story of the Freikorps, 1918-1923*. London: John Murray, 1987.

Kaasik, Peeter. Sõda Bermondtiga: Eesti vaatenurk. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri*, 2018, 3, 73-89.

Kellogg, Michael. *The Russian Roots of Nazism: White Émigrés and the Making of National Socialism, 1917–1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Kott, Matthew ja Smith, David J. *Latvia - A Work in Progress? : 100 Years of State- and Nationbuilding*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2017.

Lepage, Jean-Denis. *Hitler's Stormtroopers: The SA, The Nazis' Brownshirts, 1922–1945*. Barnsley: Pen & Sword Books, 2016.

Liulevicius, Vejas Gabriel. *The German Myth of the East: 1800 to Present*. Oxford: Oxford University Press, Incorporated, 2009.

Liulevicius, Vejas Gabriel. *War Land on the Eastern Front: Culture, National Identity, and German Occupation in World War I*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Nottbeck, Berend von. *Võnnu lahingu eellugu*. Tallinn: Kunst, 2009.

Osborne, Eric W. *Britain's Economic Blockade of Germany, 1914-1919*. Milton Park, Abingdon: Taylor & Francis Group, 2004.

Page, Stanley W. *The Formation of the Baltic States*. New York: Howard Fertig, 1970.

Payne, Stanley George. *Civil War in Europe, 1905–1949*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Plakans, Andrejs. *The Latvians: a short history*. Stanford: Hoover Institution Press, 1995.

Rauch, Georg von. *The Baltic States: The Years of Independence Estonia Latvia Lithuania 1917-1940*. Berkeley: University of California Press, 1974.

Rislakki, Jukka. *Case for Latvia. Disinformation Campaigns Against a Small Nation: Fourteen Hard Questions and Straight Answers about a Baltic Country*. Amsterdam: Rodopi, 2014.

Rosenthal, Reigo. *Laidoner – väejuht: Johan Laidoner kõrgema operatiivjuhi ja strateegia kujundajana Eesti Vabadussõjas*. Tallinn: Argo, 2008.

Rosenthal, Reigo. *Loodearmee*. Tallinn: Argo, 2006.

Rohrscheidt, Walter von. *Unsere Baltikum-Kämpfer : die Ereignisse im Baltikum 1918 und 1919*. Braunschweig: Limbach, 1938.

Salomon, Ernst von. *The Outlaws*. London: Arktos, 2013.

Sammartino, Annemarie. *The Impossible Border: Germany and the East 1914–1922*. Ithaca: Cornell University Press, 2014.

Spekke, Arnolds. *History of Latvia: an outline*. Riia: Jumava, 2006.

Šilde, Ādolfs. *Latvijas Vēsture 1914–1940*. Stockholm: Daugava, 1976.

Zetterberg, Seppo. *Eesti ajalugu*. Tallinn: Tänapäev, 2010.

Venner, Dominique. *Söldner ohne Sold: die deutschen Freikorps 1918–1923*. Kiel: Arndt, 1984.

Winnig, August. *Am Ausgang der deutschen Ostpolitik*. Berlin: Staatspolitischer Verlag, 1921.

Summary

The German Freikorps in Latvia during 1919: the political background

The focus of the study was to give an overview of the political background of the activities of the Freikorps in Latvia during the year 1919. The main objective of the thesis was to bring new insight into the present Estonian historiography regarding the Independence wars of both Latvia and Estonia, where the Freikorps theme is only touched upon lightly, if at all.

The goal of the thesis is to give a closer examination of the following subjects: 1) What led to the agreement between the Latvian premier Kārlis Ulmanis and the German plenipotentiary August Winnig on the 29th of December in 1918; 2) What were the main causes of the arrival of the Freikorps in Latvia; 3) What were the primary goals of the *Baltikumkämpfer* and their leaders; 4) How did the Freikorps fare after their defeat at the Battle of Cēsis (1919).

The research paper is divided into three main chapters, each covering a select period, from the background events from 1918 November to the expulsion, or rather, the retreat of the Freikorps from the Baltics by the end of 1919. As previously stated, the Freikorps thematic and its effect on Latvian and international politics has previously been covered rather briefly in Estonian historiography. The narrative presented in this thesis is meant to be taken in its entirety, as a single chapter on its own fails to give a comprehensive overview of the politics tied into the Baltic campaign of the Freikorps. Attempting to form a coherent narrative from the fragmented and sometimes contradictory information regarding the aforementioned campaign, the author has compiled together a choice of contemporary memoirs, as well as various studies, that either directly or indirectly discuss the topic at hand. Setting focus on the contemporary events in Latvia, the study assists Estonian readers to form a better understanding as to why and how the troops, which the Estonian People's Force eventually fought against during the Battle of Cēsis (1919), first came to be in the region.

The first chapter covers the background of the Freikorps and its contemporary political situation in Latvia, which made the former's arrival (in large numbers) on Latvian soil possible in the first place. Thought is given to the ambitions of some politicians, administrators and generals, who fantasized about creating a state to the east of Germany, to circumnavigate the harsh demands of the Entente. One of the more important of these people in the opening stages was the German

Plenipotentiary of the Baltic States, August Winnig. It was the treaty formed between him and the cabinet of Ulmanis on the 29th of December that made it possible for large amounts of German volunteers to be transferred to Latvia. Winnig managed to obtain a promise from Ulmanis, that all volunteers who had fought for at least four weeks, would be eligible for obtaining Latvian citizenship. Winnig had hoped that this would benefit the future of Germany, by spreading influence and establishing a foothold in the former territories hacked off of the former Russian Empire with the Treaty of Brest-Litovsk. With the arrival of the Freikorps in Latvia, a brief overview is given of their composition and their motivation. The Freikorps members drew inspiration from a wide array of past historical events, such as the Teutonic crusaders, the Landsknecht and the original Freikorps from the Napoleonic wars. Considering themselves as liberators crusading against Bolshevism, they regarded it rightful for them to obtain a spot on Latvian soil, as had been promised to them in Germany at the recruitment offices for the Baltics (*Anwerbestelle Baltenland*). However, the Red Latvian Riflemen were invading from Soviet Russia with the intent of liberating their homeland from the yoke of “German imperialism”. The troops at hand for the government of Ulmanis and a small unit of German volunteers were anything but sufficient at holding the line against a foe that vastly outnumbered them. The Ulmanis cabinet fled from Riga and ended up operating from Libau.

The second chapter covers the period from March to June in 1919. With the arrival of general Rüdiger von der Goltz in Libau, and other notable German officers, the new leadership managed to thoroughly reorganize the troops at hand and form them into an effective fighting force. The main assault began at the start of March and by the end of the month, Goltz had managed to push the Reds to the outskirts of Riga. However, the town’s takeover had been forbidden by the German government and the high command. This was done under pressure from the Entente, who feared the spread of German influence in the region. Now, the eyes of the Freikorps and their leaders turned to solidifying their foothold. The Ulmanis’ government wasn’t on the friendliest terms with the (Baltic) Germans, and the latter sought to dispose of the current government (which they deemed a puppet of the British) and replace it with one, which would align with German interests. The rising tensions eventually led to a coup on the 16th of April, but it was largely botched: Ulmanis managed to flee with most of his government intact. To make matters worse for the Balts and the Germans, it wasn’t until the 10th of May that a new government was properly set in office. This government, headed by pastor Andrievs Niedra, had no popular support and was forced to

rely entirely on German arms. Goltz decided on disobeying orders from his superiors and decided on attacking and occupying, or from the Freikorps viewpoint, “liberating” Riga. Despite Niedra being a supposed puppet of the Germans, the government managed to elude fulfilling the promises that the Ulmanis’ government gave and that the Freikorps expected to be fulfilled. The patience of the Entente after the German orchestrated coup and the capture of Riga was at an end.

Chapter three deals with the activity of the Freikorps from July until their departure from the region by the middle of December in 1919. Despite the allies pushing for an immediate evacuation of German troops from the Baltics, this would be constantly delayed. The Freikorps, bitter and resentful over the signing of the treaty of Versailles (28th of June 1919) and feeling as if they'd been betrayed by Ulmanis and the *Heimat*, didn't let go of their dreams of settling in the Baltics. The German government feared the return of these Freikorps, and in retrospect these fears were not unfounded. Hence, the German government sought to constantly delay the return of the Freikorps.

As the previous plan of obtaining Latvian citizenships for the members of Freikorps and preventing their return had failed, a new plan was drafted by general Goltz. This time the German troops in the region were supposed to go under the command of a White general by the name of Pavel Bermond-Avalov. This would give the impression that it wasn't a German but instead a Russian Whites force. However, Goltz continued to be the one pulling the strings while Bermond remained as the apparent figurehead of the new West Russian Volunteer Army. The aforementioned force was the final attempt of the Freikorps to obtain what they had demanded throughout the summer of 1919: Latvian citizenship and a right to settle in Latvia. The Ulmanis’ government had no intention of fulfilling their wishes, as the treaty of Versailles had rendered all past agreements with Germany null and void. Bermond's army, comprised primarily of Germans, sought to force the Ulmanis’ government and the Entente to back down and let him use Riga as a transfer point to Russia. However, Ulmanis wouldn't budge and the Entente sided with the Latvians. Bermond began his attack and despite an initial success, was defeated and pushed back. Isolated and surrounded by enemies, the Freikorps, maddened by another defeat, began a chaotic retreat to Germany, leaving behind a trail of destruction. By the middle of December in 1919, the last German troops had crossed the East Prussian border and their Baltic campaign was at an end.

The Freikorps had left their mark in the history of the Baltic states. Being considered something of a nuisance by all three states, the German volunteers could never feel welcome in the place where they had sought to carve out a new home. Amidst the grand schemes of generals and politicians, the fact of the matter was that without any allies, no unitary support from the higher echelons of power back home and no legal jurisdiction, there was scarcely any hope of fulfilling the dream of escaping, what seemed to many a Freikorps member, something of a dystopian future. Although the Freikorps had been driven from Latvian soil, the Ulmanis government still had the Reds to deal with in Latgale. As it turned out, the goals of the Freikorps, and those of the orchestrators of their campaign in the Baltics, ultimately failed. Nothing which they set out to do was achieved and it can be argued that the end result did more to damage Germanism in the region than to strengthen it.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Markus Paide,

1. annan Tartu Ülikoolile loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **bakalaureusetöö “Saksa vabakorpuslased Lätis 1919. aastal: poliitiline tagapõhi”**, mille juhendaja on kaasprofessor Ago Pajur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Markus Paide

23.05.2022